

Bàrdachd Baile – Ath-mheasadh

IAIN G. HOWIESON

Abstract

In the twentieth century, some Gaelic scholars held the view that “bàrdachd baile” (often called “township poetry”) of the nineteenth century was of limited literary merit, and in particular that it was full of cliché. However, these scholars tended not to support such opinions with detailed analysis.

In this article, a representative sample of the poetry is considered from two points of view. Firstly, a close analysis shows the range of literary techniques which are used to convey meaning and sentiment. Secondly – and perhaps more importantly – the argument is made that expressions which some have considered to be no more than clichés are in fact vital to the effect of the poetry. This argument is illuminated by an understanding of thoughts from the field of ethnopoetics, and by a detailed consideration of the imagery used.

The aim of the author is to show the sort of criteria which should be applied in an evaluation of this type of poetry, composed as it was by people who grew up in a society in which the oral tradition was still strong.

Ann an fhicheadamh linn, bha cuid de sgoilearan litreachas na Gàidhlig den bheachd nach robh mòran luach ann am bàrdachd baile, agus gu h-àraidh gun robh cus *clichéan* innte, ach cha do dh’fhoillsich iad mòran sgrùdaidh a bhiodh a’ dearbhadh an cuid bhreithneachaidhean le fianais.

Gus eisimpleirean den bheachd a bh’ aig na sgoilearan sin fhaicinn, ’s fhiach coimhead air saothair nam bàrd a dh’ainmicheas Ruaraidh MacThòmais¹ ann an *An Introduction to Gaelic Poetry*, is iad an fheadhainn a chruthaich “the staple verse of the nineteenth century”,² .i. Iain MacLachlainn, Eòghann MacColla, Iain Caimbeul, Dòmhnall MacEacharn, Calum MacPhàrlain, Niall MacLeòid agus Iain MacPhàidein. San alt seo, cuirear riutha triùir a bharrachd air adhbharan a thèid air ais chun an aon leabhair: Iain MacGill-Eain, a chruthaich bàrdachd a tha “similar”, a rèir MhicThòmais, ach nach do dh’fhàg an t-eilean far an do rugadh agus an do thogadh e;³ Màiri Mhòr nan Òran, mar as fheàrr as aithne i, air an dèan MacThòmais iomradh mar “[a] poet of note” san linn sin;⁴ agus Ailean (“An Rids”) Dòmhnallach, a chaidh a thaghadh air sgàth ’s gun do rinn e às-imrich a dh’Alba Nuaidh, far an robh “occasional new themes suggested by the new environment, but no new voice or style” ann am beachd MhicThòmais.⁵

¹ Seallar spèis mar bu chòir do Ruaraidh MacThòmais: rugadh e ann an Steòrnabhagh ann an 1921 agus bha Gàidhlig aige bhon ghlùin. Bha athair, Seumas, ri sgrìobhadh agus ri bàrdachd, agus bha e gu mòr an sàs ann am foghlam Gàidhlig aig ìre àrd-sgoile. Fhuair Ruaraidh fhèin dreuchd ann am foghlam cuideachd, agus bha e ag obair ann an oilthighean Dhùn Èideann, Obar Dheathain agus Ghlaschu, far an do thòisich e mar àrd-ollamh na Ceiltis ann an 1963. Ron àm sin, bha e air an iris bhuadhmhor *Gairm* a stèidheachadh agus ruith e fad leth-cheud bliadhna i, a’ dèiligeadh ri litreachas agus cultar na Gàidhlig. Mar a chanar anns *The Companion to Gaelic Scotland* (Derick S. Thomson, *The Companion to Gaelic Scotland* [Glasgow: Gairm, 1994], 192) “As poet, academic, and father of modern Gaelic publishing, it was widely recognised during the 1960s and 1970s, that he had (in George Campbell Hay’s words) ‘done more for Scottish Gaelic than any other man living’.”

² Derick S. Thomson, *An Introduction to Gaelic Poetry* (New York: St Martin’s Press, 1974), 223.

³ Thomson, *Introduction*, 232.

⁴ Thomson, *Introduction*, 245.

⁵ Thomson, *Introduction*, 221. Chaidh Eòghann MacColla a Chanada cuideachd, ach – eu-coltach ri Ailean an Rids – cha deach mòran den bhàrdachd aige a chaidh fhoillseachadh a dhèanamh san dùthaich ud. Faic Liosta nam Bàrd: Breith agus Bàs, shìos.

Is iad sin an deichnear bhàrd a thig fon phrosbaig san ath-mheasadh seo. A’ coimhead air an cuid saothair, nithear meòrachadh air na seòrsaichean breithneachaidh a bhiodh freagarrach, ruigear co-dhùnaidhean, agus seallaidh corra eisimpleir ciamar a dh’obraicheas dlùth-sgrùdadh gus innealan litreachail na bàrdachd a shoilleireachadh.⁶

Beachdan Ruaraidh MhicThòmais air Bàrdachd Baile

Tha Ruaraidh MacThòmais am measg nan sgoilearan ann an saoghal na Gàidhlig a bha den bheachd nach eil mòran luach ann am bàrdachd baile. Chan eil e feumach air mòran fhacal airson a’ mhòrchuid den bhàrdachd a chaidh a dhèanamh san naoidheamh linn deug a chur dhan dàrna taobh.⁷ Nì e iomradh air “the simple and unambitious nature of so much of the verse of this period”.⁸ Cuiridh e a’ choire air na h-atharrachaidhean sòisealta a thug air iomadh Gàidheal às-imrich a dhèanamh chun nam bailtean mòra no a-null thairis, agus canaidh e, “All this is reflected in the ‘new’ Gaelic verse of the nineteenth century, which largely turns its back on its relatively learned, aristocratic tradition, and grovels contentedly in its novel surroundings”.⁹ Leanaidh e air le iomraidhean air “spurious emotion” agus air an “defect of simulated emotion issuing in sentimentality” a chì e ann an aon dàn, anns nach bi “the emotional experience...deeply imagined”.¹⁰ Na bheachd-sa, “a similar perfunctoriness of identification is common in the popular verse of the period”. Ar leis gun deach dàn eile a shàbhaladh “from total failure by the vitality of its rhythm and some clarity of observation”¹¹. Le moladh suarach, canaidh e gur e “a pretty picture postcard of a song” a th’ ann am “Mo Dhachaigh”¹² le Calum MacPhàrlain, agus cleachdaidh e faclan mar “desultory”, “inert”, “long-winded”, “dull” agus “pedestrian” air a’ bhàrdachd a rinn Iain MacPhàidein agus Dòmhnall MacEacharn.¹³

Beachdan Dhòmhnail MhicAmhlaigh air Bàrdachd Baile

San aon dòigh, anns an ro-ràdh aige ann an *Nua-Bhàrdachd Ghàidhlig*, sgrìobhaidh Dòmhnall MacAmhlaigh gun robh “sgìrealas ro-chumhang” agus “claon-fhaireachdainn agus claon-shamhail” aig bàrdachd thradaiseanta, le “crìonadh air so-labhairt”, “dith adhnuaichais” agus “marbhrìaghailt”.¹⁴ Ann am briathran simplidh, ’s e beachd MhicAmhlaigh gur ann tuilleadh is gnàthach a tha i, le cus *cliché* innte. Gu mì-fhortanach, cha do lean MacAmhlaigh air le sgrùdadh no mìneachadh a bhiodh a’ dearbhadh nam beachdan ud.

Beachdan Eile air Bàrdachd Baile

Bho chionn ghoirid, tha sgoilear no dhà air a bhith na bu dòchasaiche mu bhàrdachd baile. Anns an rò-radh anns *An Tuil*, nì Ragnall MacilleDhuibh coimeas eadar nua-bhàrdachd agus bàrdachd thradaiseanta san fharsaingeachd, gun a bhith a’ sealltainn dimeasa idir air taobh sam bith.¹⁵ Mar an ceudna, nì Dòmhnall Meek iomradh anns an ro-ràdh ann an *Caran an t-Saoghail* air na beachdan a bha air a bhith aig mòran gur e linn cailte gruamach a bh’ anns an 19mh linn, le tòrr maoth-fhaireachdainn anns a’ bhàrdachd, le cion-fala romansach agus le cus cianalais, a bheireadh air duine

⁶ Airson nan abairtean litreachail a chleachdar sa phròiseas seo, faic Sanas Briathar, shìos.

⁷ San alt seo, cha dèanar deasbad mu na ceistean “Dè th’ ann am bàrdachd baile?”, “Cò na bàird baile?”, no “An e tiotal freagarrach a th’ ann am ‘bàrdachd baile’?”

⁸ Thomson, *Introduction*, 223.

⁹ Thomson, *Introduction*, 223.

¹⁰ Thomson, *Introduction*, 225.

¹¹ Thomson, *Introduction*, 225.

¹² Thomson, *Introduction*, 232.

¹³ Thomson, *Introduction*, 231.

¹⁴ Dòmhnall MacAmhlaigh, *Nua-bhàrdachd Ghàidhlig* (Edinburgh: Canongate, 1995), 20. Bhon a chaidh an leabhar seo fhoillseachadh an toiseach ann an 1976, thug e buaidh air leth air bàrdachd agus air sgoilearachd. B’ e fear de na sgoilearan a bu chudromaiche ann an saoghal litreachas na Gàidhlig san fhicheadamh linn a bh’ ann an Dòmhnall MacAmhlaigh, cuide ri Somhairle MacGill-Eain agus Iain Mac a’ Ghobhainn, cho math ri Ruaraidh MacThòmais. Tha iad uile airidh air spèis mhòir airson na rinn iad.

¹⁵ Ronald Black, *An Tuil* (Edinburgh: Polygon, 2002), xlv.

gòmadaich;¹⁶ ach san aon àite canaidh e gun robh cuid air a bhith ro chruaidh air an linn air fad.¹⁷ Ann an alt eile, cuideachd, canaidh e nach eil an dìmeas a th' air a bhith aig corra sgoilear ceart idir.¹⁸

Tha an t-àm ann airson ath-mheasaidh air bàrdachd baile, ma-thà, agus nithear seo tro dhlùth-sgrùdadh mar a mhìnichear anns na leanas.

Dlùth-sgrùdadh agus Bàrdachd Baile

A thaobh bàrdachd baile, 's e *Òrain Dhòmhnail Ailein Dhòmhnail na Bainich* le John Angus Macdonald an leabhar as fheàrr a sheallas na buannachdan a thig à dlùth-sgrùdadh. Anns a' chaibideil "A Critical Assessment", seallaidh an deasaiche gum bi saothair a' bhàird an sàs ann an dualchas a thèid air ais linntean agus a bha a' sior-fhàs na bu chumanta bho dheireadh an 16mh linn.¹⁹ Às dèidh iomraidh air na cuspairean agus gnèithean a tha rim faicinn innte,²⁰ tha e a' dol air adhart a dhèanamh sgrùdadh air na feartan bàrdail, le beagan eisimpleirean agus mìneachaidh, is e a-mach air iomhaigheachd, caractar, aithrisean, gairmeachas, pearsa, tràthan, structair, gearr-fhaclan, ruitheaman, reim agus eile.²¹ Seallaidh seo gu bheil beairteas de dh'innealan litreachail fiù 's ann an saothair a rinn bàrd baile mar Dhòmhnall Ailean Dhòmhnail na Bainich.

Slatan-tomhais

Ma thèid aontachadh gum b' fhiach dlùth-sgrùdadh a dhèanamh air bàrdachd baile, feumar smaoinachadh air dè na slatan-tomhais a bhiodh iomchaidh don obair. 'S dòcha nach adhbhraichear clisgeadh gun do sgrìobh Calum MacPhàrlain – is e fhèin na bhàrd baile – gum b' fheàrr leis bàrdachd Eòghainn MhicColla agus Iain MhicLachlainn na saothair Alasdair mhic Mhaighstir Alasdair no Donnchadh Bàn Mac an t-Saoir.²² Ar leis, gur i an slat-tomhais as cudromaiche cho "taitneach" 's a tha dòn sam bith dhà-san no dhan neach-leughaidh fa leth. Canaidh e, "ciamar a dh'aithnichear deagh bhàrdachd o dhroch bhàrdachd? Is duilich a ràdh. Tha cuid ag ràdh gu 'm bheil bàrdachd math ma ghabhas an sluagh rithe". Leanaidh e air gu bheil, "caochladh bheachd" ann "mu bhàrdachd: chan eil barail sheasmhach oirre", agus tha e den bheachd "gur i a' bhàrdachd is feàrr ann, a' bhàrdachd is feàrr leam-sa".²³

Cho tràth ri 1985, ann an alt mu dheidhinn bàrdachd Màiri Mhòr, sgrìobhaidh Iain Mac a' Ghobhainn, "[T]ha mi den bheachd gu bheil sinn dualtach air a' Ghàidhealtachd a bhith tomhais ar bàird ann an dòighean ceàrr".²⁴ Gu mì-fhortanach, chan innis e dè na bu chòir a bhith ann de thomhas. Dh'fhoillsicheadh *An Lasair* ann an 2001, agus anns an ro-ràdh canaidh Ragnall MacilleDhuibh gun robh slatan-tomhais nam Bhictòrianach ceàrr,²⁵ agus gun robh breithneachadh litreachais a rinn Somhairle MacGill-Eain agus Ruaraidh MacThòmais fo bhuidhe bàird na Beurla, m.e. Eliot agus Auden.²⁶ A' sgrìobhadh ann an 2003, bha Michel Byrne den bheachd gun robh "corrective to those of us who let the published works of city poets unduly influence our thinking on the nineteenth

¹⁶ Donald E. Meek, *Caran an t-Saoghail*, (Edinburgh: Birlinn, 2003), xiv–xvi.

¹⁷ Meek, *Caran an t-Saoghail*, xxxviii.

¹⁸ Donald E. Meek, "Gaelic Literature in the Nineteenth Century", *Passages from Tìree* (blog). 30.03.2013. <http://meekwrite.blogspot.co.uk/2013/03/nineteenth-century-gaelic-studies.html>.

¹⁹ John Angus Macdonald, *Òrain Dhòmhnail Ailein Dhòmhnail na Bainich*, (An Gearasdan, Comuinn Eachdraidh nan Eilean mu Dheas, 1999), 277.

²⁰ Macdonald, *Òrain*, 278–290.

²¹ Macdonald, *Òrain*, 284–302.

²² Calum MacPhàrlain, "Bàrdachd an Latha 'n Diugh", *Guth na Bliadhna V* (1908): 318.

²³ MacPhàrlain, "Bàrdachd", 313–14.

²⁴ Iain Mac a' Ghobhainn, "Ath-sgrùdadh 10: Bàrdachd Màiri Mhòr nan Òran", *Gairm* 132 (Am Foghar 1985): 326.

²⁵ Ronald Black, *An Lasair* (Edinburgh: Birlinn, 2001), xv–xvi.

²⁶ Black, *An Lasair*, xvii–xviii.

century” a dhìth.²⁷ Na alt “Gaelic Literature in the Nineteenth Century”, canaidh Dòmhnall Meek gun robh slatan-tomhais ceàrra aig Uilleam MacBhatair, is e den bheachd gun do chleachd e “[a] backwards-extending measuring rod” air bàrdachd an naoidheamh linn deug²⁸ – ann am faclan eile, gun do dh’fheuch e ri tomhas no measadh a dhèanamh ann an dòigh a fhreagrachd do dhàin cho-aimsireil, ach a dh’fhaodadh a bhith mì-iomchaidh don t-saothair a bh’ aig bàird a bha beò ginealach no dhà roimhe sin. Agus ann an 2015, ann an lèirmheas spòrsail, canaidh Ragnall MacilleDhuibh, mar gu bheil e ann an èiginn, gu bheil “slat-tomhais a dhìth orm”.²⁹

Ged a tha cuid air a bhith den bheachd gu bheil feum aig luchd-breithneachaidh air slat-tomhais nas fhreagarraiche do dh’obair measaidh air bàrdachd an naoidheamh linn deug, chan eil aonta air a bhith ann am measg sgoilearan cò ris a bhiodh i coltach. A-rithist, tha rud no dhà aig Calum MacPhàrlain ri ràdh a tha ùidhmhor. Canaidh e, “Cha dean sealltainn air ais a ghnàth an gnothach. Feumaidh sinn bhì ’sealltainn air ais ’s air aghaidh agus mun cuairt air a h-uile taobh dhinn”.³⁰ Gun teagamh, tha coltas simplidh air seo, ach ’s e rabhadh a th’ ann gum bu chòir dhan neach-breithneachaidh a bhith fosgailte gu seallaidhean eadar-dhealaichte ris an fheadhainn ris a bheil e cleachdte, gun a bhith ag obair air an aon dòigh anns a h-uile co-theags.

Nas fhaide air adhart san fhicheadamh linn, mhol Dòmhnall Iain MacLeòid a bhith “evaluating on more flexible criteria”,³¹ agus ’s i comhairle Iain MhicAonghuis gum bu chòir sealladh eile a bhith aig neach-breithneachaidh – bho thaobh a-staigh na coimhearsnachd Gàidhlig fhèin.³² Ann an 2009, sgrìobhaidh Dòmhnall Meek, is e a’ dèanamh iomradh air beachdan Ruaraidh MhicThòmais agus Shomhairle MhicGill-Eain:³³

Our priority must be to understand each poet on his or her own terms, and to appreciate each one accordingly. That is far more important than the application of a rather juvenile litmus test to determine what is, and what is not, ‘good’ poetry.

Chithear dlùth-sgrùdadh den leithid ann an obair Iain Mhic a’ Phearsain agus, thathas an dòchas, anns na leanas.³⁴

Breithneachadh Litreachais san Fharsaingeachd: Gnèithean Breithneachaidh

Chaidh an leabhar cliùiteach aig I. A. Richards (1893–1979), *Principles of Literary Criticism*, fhoillseachadh ann an 1924, agus tron chòrr den linn sin thug e buaidh mhòr air dlùth-leughadh agus dlùth-sgrùdadh litreachais ann an saoghal na Beurla co-dhiù. A bharrachd air Richards fhèin, bhiodh iomadh duine eile ris an obair anns an linn sin – nam measg T. S. Eliot (1888–1965), Cleanth Brooks (1906–94) agus Northrop Frye (1912–91). Mar thoradh air na rinn iadsan agus iomadh sgoilear eile, thàinig tòrr sheòrsaichean sgrùdaidh gu bith. Nam measg, dh’fhàs *New Criticism* gu math cumhachdach ann am meadhan an linn, gu h-àraidh ann an Ameireaga, far an robh Cleanth Brooks agus Northrop Frye gu mòr an sàs ann. Chuir an teòiridh seo sìneadh air dlùth-leughadh, gu sònraichte a thaobh bàrdachd, gu tuigse a ruigsinn air ciamar a dh’obraicheadh dàn sam bith mar phìos ealain fa leth.

²⁷ Michel Byrne, Lèirmheas air *Tuath is Tighearna*, le Donald E. Meek. *Scottish Gaelic Studies* XXI, 2003, 279.

²⁸ M.e. William J. Watson, *Bàrdachd Ghàidhlig* (Inbhir Nis: An Comunn Gàidhealach, 1976).

²⁹ Ragnall MacilleDhuibh, “Sàr bhàrd mara, sàr bhàrd buntàta – agus sàr bhàrd”, lèirmheas air *Bàird Ghleann Dail*, le Meg Bateman, anns *The Scotsman*, 18.2.15.

³⁰ MacPhàrlain, “Bàrdachd”, 316.

³¹ Donald John MacLeod, “Twentieth Century Gaelic Literature” (Tràchdas PhD, Oilthigh Ghlaschu, 1969), 3.

³² John MacInnes, “Gaelic Poetry in the Nineteenth Century” in *Dùthchas nan Gàidheal: Selected Essays of John MacInnes*, deas. Michael Newton, 357–379 (Edinburgh: Birlinn, 2006), 359.

³³ Donald E. Meek, “The World of William Livingston”, ann an *A Land that Lies Westward*, deasaichte le J. Derrick McClure, John M. Kirk agus Margaret Storrie (Edinburgh, John Donald, 2009), 149.

³⁴ Faic na trì altan aig Mac a’ Phearsain anns a’ Chlàr-leabhraichean shìos.

Sgrìobh I. A. Richards gum bu chòir don neach-breithneachaidh dòighean-obrach na deuchainn-lainn a chleachdadh, gus co-dhùnidhean a dhèanamh a ghabhadh dearbhadh no breugnachadh.³⁵ Seallaidh e fhèin am pròsas sa ann am *Principles of Literary Criticism*, sam bi Caib. 17 “The Analysis of a Poem”, gu h-àraidh cuideachail, mar a bhios na ceithir caibideilean a thig às a dèidh, agus a dhèiligeas ri ruitheam, meadarachd, cumadh, ceòl is eile, agus mar as urrainnear an cleachdadh gus sgrùdadh air ciamar a dh’obraicheas dàn àraidh a mhìneachadh.³⁶ Cuiridh seo cuideam air an luach a thig à breithneachaidhean a tha stèidhichte air fianais, agus gheibhear an fhianais sin à dlùth-sgrùdadh.

Rabhadh

Gidheadh, thig rabhadh bho sgoilear eile mu dheidhinn bhreithneachaidhean. ’S e neach-sgrùdaidh buadh-mhor a bh’ ann an Northrop Frye, agus bha esan den bheachd nach eil e cho cudromach no cho feumail a bhith a’ breithneachadh, no a’ meas an luach a tha aig pios litreachais sam bith, ag ràdh a bheil e math no dona. An àite sin, canaidh e gu bheil e nas fheàrr a bhith a’ sgrùdadh litreachas gu dlùth, gus na feartan a tha rim faicinn ann a shealltainn. Ma thachras sin, ann am beachd Frye, bidh cothrom aig an luchd-leughaidh co-dhùnidhean a dhèanamh dhaibh fhèin. Mar a sgrìobh e ann an *Anatomy of Criticism* (1957), “genuine criticism...progresses toward making the whole of literature intelligible”, agus cha bhi fìor bhreithneachadh den t-seòrsa sin a’ dèiligeadh ri “what belongs only to the history of taste, and therefore follows the vacillations of fashionable prejudice”.³⁷

Am Pròsas Breithneachaidh

Le sùil air an rabhadh sin, ma-thà, leanaidh a’ cheist dè na feartan air am bi luchd-sgrùdaidh litreachas na Beurla a’ meòrachadh. A rèir Vincent B. Leitch, mhol Cleanth Brooks, is e an sàs gu mòr ann an *New Criticism*, deich riaghailtean airson dlùth-leughaidh.³⁸ Seo trì dhiubh sin, le beagan a bharrachd mìneachaidh às an dèidh:

- “Avoid personal emotional response in favour of objectivity.” Mar a thuirt Frye, ’s fhiach “the vacillations of fashionable prejudice” a sheachnadh. ’S e ciamar a bhios a’ bhàrdachd ag obrachadh a tha fa-near dhan alt sa, seach a bhith ga moladh no càineadh a rèir na tha fasanta – san fhicheadamh linn no an-dràsta fhèin.
- “Rule out historical inquiry in preference to stylistic and aesthetic analysis.” Chaidh tòrr a sgrìobhadh mar-thà mun eachdraidh a nochdas ann am bàrdachd Ghàidhlig. Nithear sgrùdadh an seo air na feartan a thig còmhla gus stoidhle gach dàn a tha fon phrosbaig a shònrachadh, agus anns an dòigh seo nochdar ciamar a bhios iad ag obair mar phìosan ealain.
- “Focus on patterns of imagery, metaphorical language, and literariness and not, absolutely not, on psychology, morality, sociology, or political economy.” Ged a thèid gach dàn a sgrùdadh na cho-theags fhèin, ’s ann a bhios seo aig teis-meadhan an sgrùdaidh a chleachdar san alt seo.

Feumar cuimhneachadh gum b’ e an càineadh a bu mhotha a thaobh bàrdachd baile gun robh cus *cliché* innte – cus abairtean a nochdas uair ’s a-rithist. Ach, gu fortanach, tha gnè breithneachaidh eile ann a mhìnicheas an ath-aithris a chithear ann an corra sheòrsa litreachais, agus ’s e seo rannaigheachd-dùthchais.

³⁵ George Watson, *The Literary Critics* (Harmondsworth, Middlesex, Penguin, 1963), 198.

³⁶ I.A. Richards, *Principles of Literary Criticism* (London, Routledge, 2001).

³⁷ Northrop Frye, *Anatomy of Criticism* (London: Penguin, 1990), 9.

³⁸ Vincent B. Leitch, *Literary Criticism in the 21st Century* (London: Bloomsbury, 2015), 39. Faic cuideachd Cleanth Brooks, *The Well Wrought Urn: Studies in the Structure of Poetry* (New York: Harcourt Brace, 1947), 3–21.

Rannaigheachd-dùthchais³⁹

Ann an fhicheadamh linn, rinn iomadh sgoilear sgrùdadh a bhios ceangailte ri rannaigheachd-dùthchais, agus tha cuid ann aig a bheil smuaintean a bhios feumail ann an co-theags bàrdachd baile.

Dh'fhoillsich Heda Jason an leabhar aice *Ethnopoetry* ann an 1977.⁴⁰ Tha na beachdan a nochdas san leabhar sa stèidhichte gu ìre air na sgrìobhas Albert B. Lord ann an *Singer of Tales* mu bheul-aithris Sèirbis-Cròthais, ⁴¹ le tòrr eisimpleirean à cultaran eile. Minichidh Jason dè na feartan a chithear anns an litreachas thradaiseanta a lorgar ann an diofar dhualchasan, agus seallaidh i cho cudromach 's a tha an gnìomh agus an luchd-èisteachd don duine a bu chaomh leis a bhith a' tuigsinn ciamar a dh'obraicheas litreachas a thèid a libhrigeadh beò, air beulaibh an t-sluaigh. Canaidh an t-ùghdar, "Ethnopoetry (oral or folk literature) is understood as being verbal art, transmitted from generation to generation by talented performers in a process of improvisation".⁴² Ged a bha comasan leughaidh is sgrìobhaidh aig iomadh bàrd Gàidhlig anns an naoidheamh linn deug (nam measg, an fheadhainn air an dèanar sgrùdadh san alt sa), 's ann feumail a bhios e fhathast na smuaintean seo a chumail air cuimhne ann a bhith a' sgrùdadh na saothrach aca.

'S e sgoilear gu math torrach a thaobh rannaigheachd-dùthchais a th' ann an John Miles Foley. Chithear bho na sgrìobhas e gum bi rannaigheachd-dùthchais feumail ma bhios duine a' feuchainn ri modhan obrach bhàrd cho eadar-dhealaichte ri Homer, bàrd Bheowulf, Bongani Sithole (bàrd molaidh à Afraga a Deas) agus Marty McConnell (bàrd "*slam*" Ameireaganach) a mhìneachadh.⁴³ Chithear anns na leanas cho feumail 's a bhios beachdan Fholey, gu h-àraidh, ann a bhith a' sgrùdadh bàrdachd baile.

'S dòcha air sgàth 's gun do thòisich Lord le dàin-mhòra sheanchasail de leithid a rinn Homer, bidh an teòraidh seo an sàs gu mòr ann an structair.⁴⁴ Togaidh John Miles Foley an cuspair seo:⁴⁵ canaidh e gum faicear "inset stories", air am bi an luchd-èisteachd eòlach, mar eisimpleir "sea voyage /ship burial scene" ann am *Beowulf*.⁴⁶ Ach minichidh an teòraidh cuideachd am pròsas a chleachdas an fheadhainn a bhios a' dèanamh òrain de sheòrsa sam bith air làrach nam bonn, agus carson a chithear feartan àraidh nam broinn. Am measg nam feartan sin, gu sònraichte, thèid aire a thoirt air abairtean a nochdas uair is uair. Mun leughte *The Singer of Tales*, bhiodh cuid dualtach am beachd a ghleidheadh gur e laigse a bh' anns an ath-aithris seo. Mhìnich Lord, ge-tà, gur ann a dh'aon ghnòthach a chleachdadh na bàird na h-abairtean gu tric, agus gur e *formulae* a bh' annta, a bhiodh cuideachail, taiceil, no fiù 's deatamach, ann am pròsas cruthachaidh air làrach nam bonn.

³⁹ San alt seo, cleachdar "bàrdachd-dùthchais" air bàrdachd a chaidh a dhèanamh le daoine aig nach robh sàr chomasan ann an leughadh agus sgrìobhadh, agus a ghabhte san fharsaingeachd ann an suidheachadh poblach, air beulaibh luchd-èisteachd; agus thèid gabhail ris gur i bàrdachd den t-seòrsa seo a th' ann am bàrdachd baile. Ach feumar a chuimhneachadh gun robh comasan leughaidh is sgrìobhaidh aig mòran dhaoine san naoidheamh linn deug, taing don obair a bha sgoiltean a' dèanamh ro Achd an Fhoghlaim 1872, agus gun tug an dualchas beul-aithrise agus an dualchas litreachais sgrìobhte buaidh air a chèile tron linn air fad. Cleachdar "rannaigheachd-dùthchais" air an raon sgoilearachd a bhios an sàs ann an sgrùdadh agus breithneachadh na bàrdachd sa.

⁴⁰ Heda Jason, *Ethnopoetry*, (Bonn: Linguistica Biblica, 1977).

⁴¹ Albert B. Lord, *The Singer of Tales*, (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960).

⁴² Jason, *Ethnopoetry*, 5.

⁴³ John Miles Foley, "Word-Power, Performance and Tradition", *Journal of American Folklore*, 105 (1992): 275-301: ri fhaighinn aig: <https://www.jstor.org/stable/pdf/541757.pdf>; "The Implications of Oral Tradition", ann an *Oral Tradition in the Middle Ages*, deasaichte le W. Nicolaisen, 31-57, (New York, Medieval and Renaissance Texts and Studies, 1995); agus *How to Read an Oral Poem* (Urbana: University of Illinois Press, 2002).

⁴⁴ Lord, *Singer of Tales*. Faic cuideachd Milman Parry, *The Making of Homeric Verse: The Collected Papers of Milman Parry*, (Oxford: Oxford University Press, 1971).

⁴⁵ Foley, *How to Read an Oral Poem*, 105.

⁴⁶ Mar a bhios aig an neach-sgrìobhaidh air.

Cleachdaidh Foley am mìneachadh a thabhainn Parry gur e “an expression regularly used, under the same metrical conditions, to express an essential idea” a th’ ann am *formula*, agus canaidh e gun nochd trì feartan ann am bàrdachd-dùthchais: “formulas (recurrent phrases), themes (recurrent scenes) and story-patterns”.⁴⁷ Gu follaiseach, nochdaidh pàtran an an sgeulachdan tradaiseanta, ach chithear co-dhiù an dà fheart eile ann am bàrdachd baile.

Nì Heda Jason feum air an fhacal “formula” anns an t-seagh “a noun and its permanent epithet” agus canaidh i gum faicear “redundant parallelism: the repeated rendering of the same thought in different words” am broinn bàrdachd-dùthchais.⁴⁸ Nas tràithe san aon àite, sgrìobhaidh i:⁴⁹

Ethnopoetry is built from a stock of sound units and contentual terms which are combined into texts according to a set of rules of composition. Together, the units of content and the rules of composition comprise the literary canon of ethnopoetry.

Ach tha cuid ann a tha den bheachd gu bheil adhbharan eile ann airson a’ *chanon* sin – airson a’ bhriathrachais a nochdas gu tric ann am bàrdachd beul-aithrise.

Na Teòraidhean *Oral-Formulaic* agus *Immanent Art*, agus Rannaigheachd-dùthchais

San fharsaingeachd, aontaichidh John Miles Foley ris an Teòraidh *Oral-Formulaic*, agus canaidh e, “These systematic ways of speaking support composition”.⁵⁰ Ach tha e cuideachd den bheachd gu bheil barrachd ri ràdh mun dòigh anns am bi *formulae* ag obair. Ar leis, gum biodh cuid a’ cleachdadh na teòraidh anns an dòigh cheàrr: canaidh e gun robh sgoilearan ann a bha den bheachd gur e “[a] *tour de force* to ‘count the formulas’” a bh’ ann, gam faicinn mar phàirt den structair no den rannaigheachd a-mhàin, gun aire a thoirt do bhrìgh no ciall no buaidh ealanta, cho math ri faclan: “at the structural level,” canaidh e, “they paid correspondingly little attention to the possibilities of these units as meaning-bearing entities”. Ar leis gur e seo “the false dichotomy set up between structure and aesthetic meaning”.⁵¹

Leanaidh e air le argamaid anns am bi e a’ dèanamh iomradh air dà abairt à saothair Homer air an eadar-theangachadh gu Beurla mar eisimpleirean gus na tha e a’ ciallachadh a shealltainn: “grey-eyed Athena” agus “Hektor of the glancing helm”.⁵² Air an dearbh dhuilleig, mìnichidh e gum bi gach aon de na h-abairtean seo ag obrachadh mar aon fhacal, agus a h-uile turas a nochdas iad gum beir iad a-steach ceanglaichean ris a h-uile co-theags anns am faicear iad – no, nas puingeile, anns an cluinnear iad:

Under the aegis of such a reconception, ‘grey-eyed Athena’ would serve as an approved traditional channel or pathway for summoning the Athena not just of this or that particular moment, but rather of all moments in the experience of audience and poet.

Ma nochdas abairt de leithid sin uair is uair, chan obraich iad mar ghlutranadh no, ann am faclan Fholey, “generic metrical fillers”; air sgàth an dualchais agus anns a’ cho-theags far an nochd iad, nì iad fada nas motha na sin: obraichidh iad mar sheis-riochdachadh gu math eaconamach cumhachdach, gach aon dhiubh na “nominal detail standing metonymically, or *pars pro toto*, for the character in all of his or her traditional complexity”. Tha seo fìor, a rèir Fholey, a thaobh “traditional narrative poetry”,⁵³ agus canaidh e cuideachd gum faicear na h-aon “structural characteristics” ann an saothair Homer ’s a chithear ann an “living oral poetries”.⁵⁴ Mas e an fhirinn a tha seo, b’ fhiach na teòraidhean

⁴⁷ Foley, *How to Read an Oral Poem*, 110–112; Parry, *Making of Homeric Verse*, 13.

⁴⁸ Jason, *Ethnopoetry*, 63–65.

⁴⁹ Jason, *Ethnopoetry*, 59.

⁵⁰ Foley, *How to Read an Oral Poem*, 115.

⁵¹ Foley, “Word-Power, Performance and Tradition”, 279–80.

⁵² Foley, “Word-Power, Performance and Tradition”, 281.

⁵³ Foley, “Word-Power, Performance and Tradition”, 284.

⁵⁴ Foley, *How to Read an Oral Poem*, 110.

sa a chumail air chuimhne ann a bhith a' sgrùdadh bàrdachd baile Ghàidhlig, stèidhichte mar a tha i air dualchas beul-aithrise.

B' ann gus an taobh seo de bhàrdachd beul-aithrise a mhineachadh a chuir Foley teòraidh eile air bhog – Teòraidh *Immanent Art*. Tha an teòraidh seo stèidhichte air Teòraidh *Oral-Formulaic*, ach 's e an diofar eatarra gum bi Teòraidh *Oral-Formulaic* a' sealltainn dè na mìrean cànanain (faclan, abairtean, ìomhaighean) a bhios aig bàrd gus dàin a dhèanamh a' cleachdadh siostam sùbailte; ach feuchaidh *Immanent Art* “idiomatic implications” nam mìrean seo a thuigsinn cuideachd, gus brìgh agus a' bhuaidh air an luchd-èisteachd a mhineachadh.⁵⁵

Chaidh beachdan rannaigheachd-dùthchais a thogail air mullach an dà theòraidh seo. San fhicheadamh linn, bha cuid de na sgoilearan a dhèanadh rannsachadh air beul-aithris den bheachd gu bheil iad feumail ann a bhith a' tuigsinn structair, stoidhle agus dòighean obrach a chithear ann an cuid de na dàin is eile a bhios a' nochdadh, mar eisimpleir, ann an dualchas nan tùsanach Ameireaganach. Tha Dell Hymes air fear de na daoine as cudromaiche san obair rannsachaidh a tha seo, is e a-mach air an dòigh anns an tèid dùil a thogail agus a shàsachadh uair is uair no, mar a bhios e fhèin ag ràdh, “the recurrent arousal and satisfying of expectation”.⁵⁶ Bidh dùilean àraidh aig an luchd-èisteachd air sgàth 's gum bi iadsan air an togail leis a' bhàrd no leis an t-seinneadair. Bidh a h-uile duine air an aon ràmh a thaobh na bhios iad a' sùileachadh a chionn 's gun deach an togail am broinn an aon dualchais. Bidh am pròsas seo a' dearbhadh na dàimh no a' chompanais no an dlùth-chomainn eadar an duine a bhios a' dèanamh an dàin agus an luchd-èisteachd.

Adhbharan a Bharrachd airson *Formulae* no *Clichéan*

Ann am bàrdachd-dùthchais, nochdaidh feartan is coltas gnàthach orra air adhbharan a thèid nas fhaide air adhart na taic don bhàrd a bhios a' dèanamh òran air làrach nam bonn (m.e. a bhith a' toirt diog no dhà dha fhèin gus an cuimhnich e air an ath phàirt san sgeulachd, no gus am bi ùine aige faclan a fhreagras air a' chuspair a thaghadh); nochdaidh iad cuideachd, a rèir teòraidh rannaigheachd-dùthchais, air adhbharan brìghe agus gus teachdaireachd an òrain a chur an cèill, tro sheis-riochdachadh a bhios a' cleachdadh tuigse dhomhainn choitcheann na coimhearsnachd – “treating an artistic and meaning-bearing, rather than simply compositional, imperative”.⁵⁷

Chithear ceangal eadar rannaigheachd-dùthchais agus an t-adhbhar do dh'fheartan ann am bàrdachd thradiseanta air an cuir cuid dimeas: feartan mar rannaigheachd nòsail no ìomhaigheachd ghnàthach – “dìth adhnachais” mar a bhios aig MacAmhlaigh, agus *cliché* mar a bhios aig MacThòmais.⁵⁸ A rèir rannaigheachd-dùthchais, 's e neartan a tha annta seach laigsean.

Gu tric, ann an suidheachadh far am bi dùil agus companas, thèid ìomhaigheachd a chleachdadh air am bi coltas gnàthach air sgàth 's gum bi i a' cruthachadh dhealban cumanta làitheil. Eu-coltach ri ìomhaighean ùra, a bheir clisgeadh dhan neach-leughaidh ann an nua-bhàrdachd, aithnichidh an luchd-èisteachd na h-abairtean seo, agus mar as trice obraichidh iad mar sheis-riochdachadh. Cuiridh seo beachdan no faireachdainnean a bhios coitcheann an cèill agus neartachaidh e an dàimh a th' eadar an neach-gnìomhaidh agus an luchd-èisteachd a thaobh luachan a' chultair aca.

Canaidh John Miles Foley gum bi ìomhaighean nòsail a' cumail smachd air ceanglaichean cultarach a tha fada nas motha na na dàin anns am bi iad a' nochdadh: “they command fields of reference much larger than the single line, passage, or even text in which they occur”. Leanaidh e air leis a' bheachd gum bi iad a' giùlan bhrìghean a bhios a cheart cho leathann agus cho domhainn 's a tha an dualchas fhèin: “they bear meanings as wide and deep as the tradition they encode”, agus gun toir iad saorsa leotha seach cuingealachadh: “This idiom is liberating rather than imprisoning”.⁵⁹

⁵⁵ Foley, *How to Read an Oral Poem*, 109.

⁵⁶ Dell Hymes, “Ethnopoetics, Oral-Formulaic Theory, and Editing Texts”, *Oral Tradition* 9/2 (1994), 332.

⁵⁷ Foley, “Word-Power, Performance and Tradition”, 278.

⁵⁸ MacAmhlaigh, *Nua-bhàrdachd*, 20; Thomson, *Introduction*, 226.

⁵⁹ John Miles Foley, “The Implications of Oral Tradition”, ann an *Oral Tradition in the Middle Ages*, deasaichte le W. Nicolaisen (New York: Medieval and Renaissance Texts and Studies, 1995), 33–34.

Bho bhith a’ sgrùdadh fheartan gnàthach a nochdas ann am bàrdachd a chithear ann an iomadh cultar, dearbhaidh sgoilearan rannaigheachd-dùthchais gu bheil adhbharan ann air an son a bhios ceangailte ri ealain cho math ri cùisean teicnigeach mar rannaigheachd.

Anns an t-suidheachadh seo, nochdaidh abairtean anns am bi faclan a’ dol còmhla gu tric anns an aon dòigh sam bi sùilean gorma no glasa ann an Athena no clogaid dheàrsach air Hektor ann an saothair Homer. Mar eisimpleir, ma nochdas “beanntan” ann am bàrdachd baile, ’s ann a bhios iad dualtach a bhith “àrd”, ged nach cuir am buadhair fhèin mòran ri brìgh an ainmeir. Faodar a ràdh gur ann a’ sùileachadh “beanntan àrda” a chluinntinn, seach “beanntan” a-mhàin, a bhiodh an luchd-èisteachd. Anns an t-seadh seo, ’s urrainnear a ràdh gun obraich “beanntan àrda” agus abairtean eile de leithid mar aon “fhacal” anns a’ chànan shònraichte seo, a rèir na bhios an luchd-èisteachd a’ sùileachadh.

An Seòrsa Ìomhaigheachd a Chluinnear gu Tric ann am Bàrdachd Baile

Ann an alt a tha gu math cuideachail, mìnichidh Máire Ní Annracháin an diofar eadar dealbh-cainnt agus seis-riochdachadh ann a bhith a’ sgrùdadh bàrdachd Màiri nighean Alasdair Ruaidh. A rèir an Oll. Ní Annracháin, seallaidh na “structuralist poetics” a thàinig gu bith tron obair a rinn sgoilearan a leithid Roman Jakobson gu bheil diofar bunasach eatarra: thèid dealbh-cainnt a stèidheachadh air coltas, canaidh i, fhad ’s a thèid seis-riochdachadh a stèidheachadh air co-dhlùthachd (“contiguity”) no co-cheangal (“association”).⁶⁰ ’S e pàirt de sheis-riochdachadh a th’ ann am mìr-riochdachadh, a bhios a’ cleachdadh *pars pro toto*, mar a chithear ann an liostaichean de bhuidhean gaisgeil ann an òrain molaidh. Canaidh Ní Annracháin gum biodh an diofar seo cudromach far an tagh bàrd dealbh-cainnt seach seis-riochdachadh, air neo a chaochladh.

Leanaidh an t-Oll. Ní Annracháin oirre ag ràdh gum bi tuigse air seis-riochdachadh an crochadh air tuigse ro-làimh an luchd-èisteachd air a’ cheangal eadar brìghean litireil agus samhlauchail an tròpa.⁶¹

To understand metonymy properly requires a prior understanding on the part of the listener or reader of the connection between the literal and figurative meanings of the trope.

Air an làimh eile, bidh dealbh-cainnt a’ tàladh an neach-èisteachd gu seallaidhean ùra agus coltasan dha nach do mhothaich e roimhe agus, a thuilleadh, bidh e a’ beantainn ris an duine fa leth, seach ris a’ choimhearsnachd air fad. Mar sin dheth, canaidh Ní Annracháin, freagraidh seis-riochdachadh air structair sòisealta a tha dlùth, teann, far am bi e nas cudromaiche a bhith ceangailte na bhith nad neach fa leth.⁶²

... metonymy is arguably the literary equivalent of a closely-knit social structure where individuality, as opposed to connectedness, is not overly promoted and where the poet’s role is to remain more or less within the status quo, rehearsing in persuasive and polished ways versions of the familiar.

Gus seo a ràdh ann an dòigh eile, seallaidh dealbh-cainnt coimeas ris nach robh an luchd-èisteachd no an neach-leughaidh an dùil, ach nuair a chleachdar seis-riochdachadh cluinnidh an luchd-èisteachd smuain a bha iad a’ sùileachadh, no co-dhiù ris am bi iad cleachdte.⁶³

⁶⁰ Máire Ní Annracháin, “Metaphor and Metonymy in the Poetry of Màiri nighean Alasdair Ruaidh”, ann am *Fil súil nglais – A Grey Eye Looks Back – a Festschrift in Honour of Colm Ó Baoill*, deasaichte le S. Arbuthnot agus K. Hollo (Ceann Drochaid: Clann Tuirc, 2007), 163.

⁶¹ Ní Annracháin, “Metaphor and Metonymy”, 164.

⁶² Ní Annracháin, “Metaphor”, 165–66.

⁶³ Chan e bàird Ghàidhlig a-mhàin a nì feum air iomraidhean. Chithear cleachdadh caran coltach ri sin anns an dòigh anns an obraich bàrdachd shanasach (“allusive poetry”) den t-seòrsa a rinn cuid de sgrìobhadairean Beurla an fhicheadamh linn, a leithid T. S. Eliot. Anns a’ bhàrdachd a sgrìobh esan tha ìomhaigheachd ann a

Chaidh iomradh a dhèanamh mar-thà air dùilean an luchd-èisteachd: le bhith a' sgrùdadh saothair a rinn bàird baile chithear an tèid samhlachas no ìomhaigheachd a chleachdadh a bhios an crochadh cuideachd air eòlas ('s e sin seis-riochdachadh) seach air clisgeadh ('s e sin dealbh-cainnt): chithear an nochd an dàrna fear no am fear eile. Chithear cuideachd am bean a' cheist seo ri *cliché*. Ma bhios neach-leughaidh airson bàrdachd a shireadh anns an tèid ìomhaigheachd a chleachdadh a bheir clisgeadh dha, 's dòcha nach cuireadh e mòran luach air bàrdachd a bhiodh freagarrach do luchd-èisteachd a bhiodh a' sùileachadh samhlachas an crochadh air eòlas.

Anns an naoidheamh linn deug, bha comasan leughaidh agus sgrìobhaidh bitheanta ann an coimhearsnachdan Gàidhlig. Ach anns gach coimhearsnachd bha taighean-cèilidh rim faicinn, far an deach an dualchas a chumail, le sgeulachdan gan aithris, òrain gan gabhail agus – mar a chanas Iain MacAonghuis – far an deach dlùth-chomann a chruthachadh eadar buill na coimhearsnachd.⁶⁴ Thogadh bàird an ama anns an dearbh cho-theacsa seo, agus thugadh buaidh orra gun do dh'fhàs iad suas is iad air am bogadh anns an àrainneachd sin. Chan iongnadh ma chuir iad an cuid bhrìghean an cèill le bhith a' cleachdadh ìomhaigheachd stèidhichte air co-cheanglaichean smuaintean bhon dualchas.

Ìomhaighean ann am Bàrdachd Baile

Coimeas-cainnt

Thèid coimeas a dhèanamh gus coltas a shealltainn eadar cuspair a' bhàird agus rudeigin eile. Mar as trice, cruthaichidh seo ìomhaigh no dealbh mac-meanmnach ann an inntinn an neach-èisteachd no -leughaidh, agus tron phròsas seo cuiridh am bàrd an cèill rudeigin àraidh, nach gabh a ràdh ann an dòigh a bhiodh cho math no cho sgiobalta às aonais a' choimeis sin. Leanaidh eisimpleirean de na gnèithean coimeis a chithear ann an corra dhòigh ann an saothair nam bàrd air an dèanar sgrùdadh. Mothaichear gun cleachd na h-ìomhaighean san fharsaingeachd coimeasan ri rudan àbhaisteach, ann an cainnt làitheil. Uaireannan, bidh coltas follaiseach air na thèid a ràdh ach nochdaidh na h-eisimpleirean feum nan tèraidhean a mhinichear shuas ann a bhith a' sealltainn mar a dh'obraicheas a' bhàrdachd mar ealain.

Tha coimeas-cainnt air fear de na seòrsaichean gnèithe as bitheanta a chithear sa bhàrdachd. Ann an coimeas-cainnt, thèid an cuspair agus an ìomhaigh a sheallas cò ris a bhios e coltach a cheangal le structair a leithid “mar”, “coltach ri” no “cho ... ri ...”.

'S e cuspair cumanta ann an saothair Iain MhicLachlainn a th' anns a' ghaol agus cuirear brìgh nan dàn ann an cèill le ìomhaigheachd nòsail – uaireannan nan coimeasan-cainnt. Ann an “Òran: ‘Nì mi òran le dùrachd’”, molaidh e boireannach air a bheil “gruaidh mar ròs dearg” (2.3),⁶⁵ agus ann am “Bidh Mì gad Chaoidh”, bidh e a-mach air tè eile a tha “Mar ròs air a' mheangan” (5.3).⁶⁶ Cleachdaidh am bàrd ìomhaigh na rionnaige san aon dàn, far am bi “gnùis” a' bhoireannaich “mar an reul a bheir leus fad air falbh” (5.2).⁶⁷ Nochdaidh ìomhaighean caran coltach ri sin ann an “Seinn an

bheir iomraidhean a-steach à saothair cuid eile. Gun fhios nach bi làn-thuigse aig an leughadair, agus gus an cuirear teachdaireachdan an cèill tro cheanglaichean-smuain, nochdaidh notaichean a sgrìobh T. S. Eliot fhèin an cois na bàrdachd anns na *Selected Poems* (1970, 68–74) aige, sam mìnich e tùsan cho eadar-dhealaichte ri Baudelaire, Dante, Shakespeare, Ovid agus an Naomh Augustine. A rèir coltais, bha am bàrd airson 's gun rachadh na co-theagsaichean seo a thuigsinn, agus a thoirt a-steach, fhad 's a bha an leughadair a' leughadh na saothrach aige.

⁶⁴ MacInnes, ‘Gaelic Poetry’, 372. A' sgrìobhadh sa Bheurla, cleachdaidh Iain MacAonghuis am facal “solidarity”.

⁶⁵ H. C. Gillies, *The Gaelic Songs of the Late Dr. MacLachlan, Rahoy*, (Glasgow: Archibald Sinclair, 1880), 13. Nithear iomradh air sreathan bàrdachd san leabhar seo le dà àireamh: bidh “(2.3)” a' ciallachadh “Rann 2, sreath 3”.

⁶⁶ Gillies, *MacLachlan*, 42. 'S dòcha gu bheil seo fo bhuaidh Bhurns – m.e. “A Red, Red Rose”, ann an James Kinsley (deasaiche), *Burns: Poems and Songs* (London: Oxford University Press, 1971), 582; no 's dòcha gur e tuiteamas a th' ann, agus Burns agus Iain MacLachlainn air am bogadh san aon dualchas.

⁶⁷ A-rithist, 's dòcha gur e buaidh Bhurns a tha seo:

Duan Seo, hug ìri hù o”, far am bi cuspair gaol an neach-aithris “mar reult na maidne” (3.3) agus “mar Bhènus ag èirigh suas” (4.4).⁶⁸ Bidh na coimeasan-cainnt seo ceangailte ri bòidhchead agus soillse, an dà rud iomchaidh ann an òran molaidh do mhnaoi. Ach san naoidheamh linn deug bhiodh rionnagan riatanach do mharaichean ann a bhith a’ sealltainn na slighe chun a’ chinn-uidhe agus, mar thoradh air sin, tha e freagarrach an ìomhaigh sin a chleachdadh do chuspair a’ ghaoil: an tè a tha riatanach dhan neach-aithris, agus reul-iùil a bheatha. San t-seagh sin, chan eil e gu diofar ged as e ìomhaigh nòsail a bhios innte: cuiridh i brìgh a’ bhàird an cèill ann an dòigh a bhios iomchaidh brìghmhor don luchd-èisteachd cho-aimsireil.

Chithear eisimpleirean mar an ceudna ann an saothair Màiri Mhòr nan Òran. Ann an “Luchd na Beurla”, cuiridh i diomoladh air na daoine a dhèilig rithe an cois na cùise cùirte anns an deach a dìteadh ann an Inbhir Nis ann an 1872.⁶⁹ Canaidh am bàrd (sreath 62) gun robh iad “coltach ri sgoath de na guilbnich”, agus bheir seo air an luchd-èisteachd smaoinichadh air feartan nan eun sin, air am biodh iad eòlach gu làitheil, ann an dàimh ris na daoine air am bi Màiri a-mach – ’s dòcha mar gun robh iad gobach, ri fuaim gun fheum gun rian.

Dealbh-cainnt

Chan eil mòran diofair eadar coimeas-cainnt agus dealbh-cainnt, anns an dèanar coimeas cuideachd ach le riochd fhacal eadar-dhealaichte: fhad ’s a thèid abairtean àraidh a chleachdadh ann an coimeas-cainnt, mar a mhìnichear shuas, ann an dealbh-cainnt nithear co-ionannachd eadar cuspair na h-ìomhaighe agus an rud ris an dèanar coimeas. A-rithist, cleachdar dealbhan-cainnt caran tric leis na bàird air an dèanar sgrùdadh san alt seo. Mar eisimpleir, ann an “Òran Gaoil” le Iain MacGill-Eain, chithear dealbhan-cainnt nàdarra, am measg cuid eile a tha mar an ceudna ceangailte ri àilleachd agus luach, fhad ’s a nì an neach-aithris moladh air a leannan.⁷⁰

B’ e ’n lilidh ghleann air bhòidhchead thu;
 B’ e ’n daoimean thu, b’ e ’n t-òmar thu;
 B’ e ’m flùr am measg nan ròsan thu ... (3.1–3)

Le ìomhaigheachd de leithid, chan eil e coltach gu bheil am bàrd a’ feuchainn ri bhith eadar-dhealaichte ris an dualchas no clisgeadh adhbharachadh no fiù ’s abairtean nach eil àbhaisteach làitheil a chleachdadh; air a chaochladh, cho math ri dealbhan mac-meanmnach de na rudan brèagha fhèin, bheir na faclan a-steach co-cheanglaichean smuaintean ri ìomhaigheachd air a bheil an luchd-èisteachd air a bhith eòlach fad am beatha, le bhith ag èisteachd ri òrain san nochd i. Cuirear crìoch air an dàn seo le dealbhan-cainnt eile a sheallas an cron a chaidh a dhèanamh leis an dealachadh eadar an dithis aca, agus cuiridh an neach-aithris a mhiann air adhart a dh’ionnsaigh na bhios a’ toirt slànachadh dha fhèin, agus ’s e sin pòsadh:

Ach tha mi ’n dùil ged thrèig thu mi,
 Gun càradh tu na reubadh leat,
 ’S gun tòir thu cungaidh leighseas mi –
 Le òrdugh clèir do làmh dhomh. (5.1–4)

Who shall say that Fortune grieves him,
 While the star of hope she leaves him:
 Me, nae chearful twinkle lights me;
 Dark despair around benights me. (Kinsley, *Burns*, 468, sreathan 5–8)

⁶⁸ Gillies, *MacLachlan*, 43.

⁶⁹ Dòmhnall E. Meek, *Màiri Mhòr nan Òran*, (Dùn Èideann: Scottish Academic Press, 1998), 23 agus 60.

⁷⁰ Hector Cameron, *Na Bàird Thirisdeach* (Stirling: The Tìree Association, 1932), 185. Nithear iomradh air sreathan bàrdachd san leabhar seo le dà àireamh: bidh “(3.1)” a’ ciallachadh “Rann 3, sreath 1”.

'S e co-theags eadar-dhealaichte agus gaol eadar-dhealaichte a bhios aig Iain Caimbeul ann an “Cuimhneachadh air na Làithean san Robh Mi ann an Sgoil na Ledaig”.⁷¹ Às dèidh dha an t-àite far an do rugadh agus an do thogadh e a mholadh, mothachaidh e na h-atharrachaidhean a tha air tighinn air a' choimhearsnachd, agus cuiridh e a bheachdan mun deidhinn an cèill le dealbh-cainnt anns an dèanar coimeas ri beachlann a chaidh a sgrios, agus na seilleanan air am fuadachadh:

Ach ris an t-saoghal chaidh 'n sgeap a sgaoileadh
'S ar cuir air faontradh air aodann cuain; (8.1–2).

Mar thoradh air sin, canaidh e gu bheil creachadh air tighinn air an fheadhainn a dh'fhalbh, ach nì e brosnachadh don fheadhainn a tha fhathast beò gun a bhith a' call an dòchais, len “inntinn air tuiteam iosal” (9.3), agus cuiridh e crìoch air an dàn le dealbh-cainnt eile:

'S i reult an dòchais a chumas beò sinn,
'S a bheir dhuinn còmhnadh is dòigh gu buaidh. (10.3–4)

Mothaichear gun cleachd am bàrd iomhaigheachd nòsail le mac-talla Burns innte, mar a chithear ann an saothair Iain MhicLachlainn, shuas.⁷² Mar sin dheth, 's urrainnear a ràdh nach robh e cudromach don Chaimbeulach a bhith a' seachnadh a leithid, ach gun robh e a dh'aon ghnòthach ga cleachdadh gus co-cheanglaichean smuaintean a thoirt a-steach às an dualchas. A thaobh teachdaireachd an òrain, ged a bhios cianalas ann mun bheatha a tha a-nis air falbh, bidh dòchas ann fhathast – ge be dè an seòrsa “buaidhe” air am bi gach neach ag amas. A-rithist, 's e iomhaigh ghnàthach an rèil-iùil a chuireas a' bhrìgh seo an cèill.

Chithear dealbhan-cainnt ann an “Còmhradh eadar am Bàrd agus an Ciobair” le Dòmhnall MacEacharn, cuid dhiubh simplidh gu leòr agus cuid eile gan cleachdadh gus meòrachadh a dhèanamh air dìomhaireachd na beatha.⁷³ A rèir a' bhàird,

Cha shligh' bhuan ach astar suarach
Tha eadar an uaigh 's a' chìoch: (1.11–12)

Anns an dealbh-cainnt seo, thèid a' bheatha fhaicinn mar shlighe agus, an àite a bhith a' dol gu rianail bho thùs gu deireadh, nochdaidh “an uaigh” an toiseach mar sheis-riochdachadh air a' bhàs, agus an uair sin “a' chìoch”, a dh'obraicheas san aon dòigh mar shamhla breithe no leanabachd. 'S ann a tha iad anns an òrdugh sin air sgàth 's gu bheil an caractar “am bàrd” a-nis sean, a' teannadh dlùth ris a' bhàs, agus e a' coimhead air ais:

Tha mo cheum-sa dol am moille
A bha aon uair beothail, luath, (1.5–6)

Nochdaidh teachdaireachd an dàin mean air mhean às a' chòmhradh eadar an dithis caractar a thèid ainmeachadh san tiotal – “am bàrd” aig am bi cothrom meòrachaidh agus “an ciobair” a bhios trang is e a' dol air adhart le a bheatha, air a shamhlachadh le “a' siubhal garbhlaich / Moch is anmoch is là fèill” (2.3–4). A rèir dealbh-cainnt “a' bhàird”, bidh “leabhar mòr an domhain” (3.5) fosgailte fa chomhair “a' chìobair”, ach freagraidh esan nach eil e foghlaimte, agus mar thoradh air sin bidh “stòr an eòlais” (4.3) glaiste dha. Fàsaidh an deasbad eadar an dithis teth, agus ann an dealbh-cainnt eile molaidh “am bàrd” “air an loinneas sin cuir srian” (10.2). Aithrisidh e taisbeanadh samhlaichail mar

⁷¹ John Campbell, *Poems* (Edinburgh: MacLachlan and Stewart, 1884), 20. Nithear iomradh air sreathan bàrdachd san leabhar seo le dà àireamh: bidh “(8.1)” a' ciallachadh “Rann 8, sreath 1”.

⁷² Nochdaidh iomhaighean coltach ri seo ann an dualchas na Gàidhlig cuideachd, m.e. “Bu bhinne, ros-dheirge, beul”, “Oran air Gaol na h-Oighe do Chailean”, ann an Uilleam Ros, *Òrain Ghàidhealach* (Edinburgh: Oliver and Boyd, 1937), 28, sreath 42.

⁷³ Dòmhnall MacEacharn, *Am Fear-Ciùil* (Dùn Èideann: Iain Grannd, 1910), 15. Nithear iomradh air sreathan bàrdachd san leabhar seo le dà àireamh: bidh “(1.11)” a' ciallachadh “Rann 1, sreath 11”.

eisimpleir dhan duine eile, agus aig deireadh an dàin tillidh “am bàrd” chun an deilbh-chainnt a chleachdte roimhe gus comhairle a thoirt dhan “chiobair” mun t-slighe air adhart dha fhèin:

Thusa ciocrach airson eòlais!
 Thusa 's t' iuchair òir ad dhìth!
 Tha i, bhurraidh, ann ad phòca,
 Cuir do chròg ann 's gheibh thu i! (18.1–4)

Ann am faclan eile, cha bu chòir do dhuine a bhith a' gearan mu staid a bheatha, no a bhith a' feitheamh gus an tig cuideigin eile a chuireas ceart i; 's ann leis fhèin a bhios an dleastanas cùisean a chàradh.

Ged a bhios coimeas-cainnt agus dealbh-cainnt gu tric ag obrachadh le bhith a' cur clisgeadh air an neach-leughaidh mun choimeas a nithear annta, tha e soilleir gun cleachd an dà sheòrsa ìomhaigheachd seo ùrlaran nòsail gus teachdaireachd nam bàrd a chur an cèill. San t-seagh seo, obraichidh iad ann an dòigh coltach ri seis-riochdachadh.

Dealbh-cainnt Sìnte

Chan eil dealbhan-cainnt sìnte pailt ann am bàrdachd baile an naoidheamh linn deug, ach nochdaidh iad an siud 's an seo. Mar eisimpleir, ann an “Catriona ni'n Dùghail” le Ailean an Rids, nithear coimeas eadar air an dàrna làimh boireannach òg aig a bheil guth binn, agus air an làimh eile clàrsach: “Bu ghrinn a chruit chiùil i” (1.2).⁷⁴ An uair sin, leudaichear an ìomhaigh sin na dhealbh-cainnt sìnte san ath rann leis a' bheachd gun còrd a seinn ris an neach-aithris nas motha “na ceòl às na teudan” (2.16), agus nì e coimeas eadar guth Catriona agus ceòl nan eun: mìnichidh e gun robh e na leabaidh nuair a chuala e òran ga ghabhail leatha agus canaidh e gum “bu bhòidhch' e” (2.9) leis-san:

Na ceilearadh smeòraich
 A sheinneadh sna h-òganan (2.13–14)

Pearsanachadh agus Gairmeachas

'S e seòrsa de dhealbh-cainnt a th' ann am pearsanachadh, far an tèid coimeas a dhèanamh eadar rud nach eil beò agus duine. Nochdaidh e corra thuras sa bhàrdachd, uaireannan le gairmeachas na chois.

Chan ann bitheanta a bhios pearsanachadh a' nochdadh ann an saothair Iain MhicLachlainn, ach cleachdar e ann an “Òran: ‘Seo nam shìneadh air an t-sliabh’”, dàin anns am bi an neach-aithris a' caoineadh a bhith a' dealachadh ri a leannan.⁷⁵ Dh'fhaodte a ràdh gum bi e a' faireachdainn mar nach eil cumhachd aige air na bhios a' tachairt, agus mar sin dheth nì e gairmeachas air a' ghaoith, is e a' sireadh cuideachadh:⁷⁶

O! Nach innis thu, ghaoth 'n iar,
 Nuair a thriallas tu thar sàil',
 Ciod an dòigh a th' air mo ghaol –
 Bheil i smuaintinn orms' an tràth s'?' (5.1–4)

Chithear an seo gu bheil dà cheist aig an neach-aithris, an dàrna tè a' sealltainn gu bheil staid a leannain air a chùram – “Ciod an dòigh a th' air mo ghaol” (5.3) – agus an tè eile a' nochdadh cho draghail 's a bhios e a thaobh na dàimh a tha eatarra, is e a' faighneachd, “Bheil i smaointinn orms' an tràth s'?” (5.4). San dòigh seo, seallaidh am pearsanachadh draghan an neach-aithris, a bhios aig cridhe brìgh an dàin.

⁷⁴ Effie Rankin, *As a' Bhràighe* (Sydney, Nova Scotia: Cape Breton University Press, 2005), 80. Nithear iomradh air sreathan bàrdachd san leabhar seo le dà àireamh: bidh “(1.2)” a' ciallachadh “Rann 1, sreath 2”.

⁷⁵ Gillies, *MacLachlan*, 30.

⁷⁶ Chan e rud ùr a bha gairmeachas ris a' ghaoith san naoidheamh linn deug. 'S dòcha gun tug *Oisean* buaidh air Iain MacLachlainn: chithear pearsanachadh den ghaoith ann an saothair Sheumais Mhic a' Phearsain (James Macpherson, *The Poetical Works of Ossian*, 2009): m.e. bidh fearg (td.24) oirre, tha guth (td.271), broilleach (td.252) agus àite-fuirich (td.55) aice, is mar sin air adhart.

Eòl-ainm

Ann am bàrdachd Iain MhicGill-Eain, tha eòl-ainmean cumanta gu leòr. Thèid iomradh a dhèanamh air “creathail Chloinn nan Gàidheal” (9.1) ann an “Teachdairean na Ban-rìgh”, a bhios ag amas air a’ Ghàidhealtachd air fad, ach san aon dàn cleachdar eòl-ainm eile air Tiriodh fhèin ann an rann agus coltas tòimhseachain air:⁷⁷

Tìr-bhàrr-fo-thuinn nan garbh-thonnan,
An t-eilean ainmeil, fiachail;
Gu buan tha fuaim na fairge ris;
'S e nis is ainm Tìr-I dha. (3.1–4)

Gu follaiseach, cuiridh an ìomhaigh seo sìneadh air cho ìosal 's a tha an t-eilean sa mhuir. Thèid iomradh a dhèanamh air feartan eadar-dhealaichte anns na h-eòl-ainmean eile a chleachdas am bàrd air Tiriodh: “tìr rèidh an eòrna” (“Òran nam Prìosanach”, 1.4),⁷⁸ “tìr a’ mhurain” (“Laoidh Chalum”, 7.1, agus “A’ Chailin Mhaiseach Dhonn”, 4.7)⁷⁹ agus “tìr na gaineimh” (“Slàinte Dhòmhnail ‘ic Phàrlain”, 8.4).⁸⁰ Nas mionaidiche buileach, cuiridh MacGill-Eain “baile nam bàrd” (2.4) air Baile-phuill ann am “Manitoba”.⁸¹ Mothaichear gun nochd an t-alt anns gach tè de na h-abairtean seo, a’ sealltainn cho sònraichte 's a tha gach àite fa leth, mar nach eil a shamhail ann.

Seis-riochdachadh is Eile

Chaidh an diofar eadar dealbh-cainnt agus seis-riochdachadh a mhìneachadh mar-thà: bidh gach seòrsa coimeis an crochadh air coltas, ach 's ann air co-dhlùthachd no co-cheangal a bhios seis-riochdachadh stèidhichte. Tha mìr-riochdachadh gu math coltach ri seis-riochdachadh, agus cho math riuthasan feumar corra fhacal a ràdh mu eisimpleirean de cho-cheangal smuaintean. Mar a chithear le coimeasan sa bhàrdachd, cleachdar cainnt àbhaisteach làitheil gus an dà sheòrsa riochdachaidh a chur an cèill.

Seis-riochdachadh

'S ann ro-aithnichte a tha na tròpaichean a nochdas uair 's a-rithist ann am bàrdachd baile. Do chuid san fhicheadamh linn, bha seo sàrachail. Nì Iain Mac a’ Ghobhainn iomradh air ìomhaigheachd de leithid gu greannmhor aoireil ann an “A’ Dol Dhachaigh”:⁸²

... suidhidh mi air tulach inntinn
a’ coimhead ‘a’ bhuachaill aig an sprèidh’.

Diridh (tha mi smaointinn) smeòrach.
Èiridh camhanaich no dhà.
Bidh bàt’ na laighe ann an deàrrsadh
na grèin iarail ...

Sgrìobhaidh Ruairidh MacThòmais mu na “romantic, idyllic settings [which] are characteristic of the homeland/love verse of the period”, is e a-mach air “spurious emotion” agus “clichés”.⁸³ 'S i argamaid an uilt seo, ge-tà, gun nochd abairtean nòsail air adhbharan ealain, gus co-cheanglaichean smuaintean a dhùsgadh às an dualchas.

Tha e fìor gum faicear daoine aig an sprèidh, camhanaich agus smeòraich anns a’ bhàrdachd a thig fon phrosbaig an seo. Bhiodh crodh gu math cudromach do bheatha agus do dh’eaconamaidh na

⁷⁷ Cameron, *Na Bàird Thirisdeach*, 162.

⁷⁸ Cameron, *Na Bàird Thirisdeach*, 168.

⁷⁹ Cameron, *Na Bàird Thirisdeach*, 151 agus 181.

⁸⁰ Cameron, *Na Bàird Thirisdeach*, 169.

⁸¹ Cameron, *Na Bàird Thirisdeach*, 164.

⁸² MacAmhlaigh, *Nua-bhàrdachd*, 175.

⁸³ Thomson, *An Introduction*, 224–26.

Gàidhealtachd san naoidheamh linn deug, agus gun teagamh bhiodh smeòraich agus eòin eile bitheanta gu leòr air an dùthaich, mar a tha iad fhathast. Mar sin dheth, bhiodh an sluagh co-aimsireil gu math eòlach air na tròpaichean seo, agus nan ìomhaighean b' urrainn dhaibh a bhith ag obrachadh mar sheis-riochdachaidhean, a bheireadh iomadh smuain eile leotha, a' toirt dhan luchd-èisteachd cothroman meòrachaidh a bhiodh feumail dha na bàird ann a bhith a' cur an teachdaireachdan an cèill. Ann an òrain beul-aithrise, a rachadh a dhèanamh air làrach nam bonn, bhiodh abairtean a nochdadh gu tric a' toirt taic don t-seinneadair; ach, ann am bàrdachd baile, seallaidh seis-riochdachaidhean an t-adhbhar ealanta airson nan abairtean bitheanta seo – an fheadhainn air an cuir cuid *clichéan*.

Am measg nan ùrlaran eile a nochdas gu minig, chithear beanntan – gu h-àraidh, beanntan àrda – agus feartan talmhainn a bhios ceangailte riutha, m.e. binnean agus stùcan, cho math ri gleanntan. Nochdaidh uillt agus rionnagan anns na speuran. Bidh doireachan ann agus flùraichean de dh'iomadh seòrsa, nam measg neòineanan agus ròsan, agus uaireannan bidh dealt no driùchd orra. Faodaidh sgeulachd òrain tachairt air madainn Chèitein, cluinnear fuaim na pìoba agus thèid breacan a chosg. A thuilleadh air sin, nithear iomradh air a' chòd molaidh, agus obraichidh na h-uile dhiubh seo am broinn an dualchais anns a bheil na bàird agus an luchd-èisteachd air am bogadh. Cha robh am bàrd no an luchd-èisteachd mothachail air an dualchas an-còmhnaidh, ach bha e ann, a' toirt dhaibh dòighean smaoinichaidh agus abairtean le co-cheanglaichean smuaintean a rachadh a thuigsinn air an dà thaobh.

Bhiodh e doirbh a bhith ag argamaid gun nochd na tròpaichean seo cho tric is minig air thuiteamas, agus mar sin dheth feumaidh e bhith gu bheil iad ann a dh'aon ghnòthach. Seallaidh dlùth-sgrùdadh air ìomhaighean fa leth dè na h-adhbharan a bh' aig na bàird gus na h-abairtean sin a chleachdadh.

'S e “Am Fòghannan – Suaicheantas na h-Alba” an dàn le Eòghann MacColla anns am bi an seis-riochdachadh as soilleire ri fhaicinn.⁸⁴ ('S urrainnear a ràdh gur e dealbh-cainnt sìnte a th' ann cuideachd, le pearsanachadh fhad 's a tha am bàrd a-mach air cuid de na feartan a bhios aig a' chluaran, ach obraichidh e mar sheis-riochdachadh ann a bhith a' riochdachadh dòigh-beatha shlàn na h-Alba, le luachan a leithid neirt, tapachd agus raige na cois.) Cleachdaidh am bàrd an samhla seo – agus an co-cheangal smuaintean a' toirt a-steach luachan àrsaidh uasal na dùthcha⁸⁵ – ann an dàn a bhios air an uachdar mu dheidhinn an lusa ach a bhios gu follaiseach ann an da-rìribh a' moladh na h-Alba fhèin. Cuiridh e na faclan aige ris an fhonn “Òran nam Fineachan Gàidhealach”, dàn brosnachail Seumasach le Alasdair mac Mhaighstir Alasdair.⁸⁶

Nochdaidh tuairisgeul san dàn agus uaireannan tha e soilleir dè an cuspair a th' aige, ach aig amannan eile cleachdar dà-sheaghachas a dh'aon ghnòthach. Mar eisimpleir, 's e lus “nan dos calgach” (1.2) agus “nam meur cròchdach” (2.1) a th' anns an fhòghannan ann an da-rìribh ach, fhad 's a b' urrainn dha bhith “ainmeil” (1.1) agus “cruaidh” (1.2), dh'fhaodte na buadhairean sin a chleachdadh mu dheidhinn dùthcha às a bheil bàrd moiteil. Chithear an t-aon rud corra thuras san dàn, m.e. “[an cluaran] nach leònar le stoirm” (2.1), agus gu dearbh seasaidh an lus an aghaidh shiantan; ach le roghnachadh nam facal seo obraichidh an seis-riochdachadh gus beachd a' bhàird a shealltainn gum bi muinntir na dùthcha calma an àm sam bith a nithear ionnsaigh oirre.

San aon dòigh, nochdaidh cuid den ìomhaigheachd feartan nas maoithe a' chluarain, agus faodar meòrachadh air dè a bhios sin ag ràdh mun dùthaich:

⁸⁴ Eòghann MacColla, *Clàrsach nam Beann* (an treas clò-bhualadh) (Glasgow: Archibald Sinclair, 1886), 42. Nithear iomradh air sreathan bàrdachd san leabhar seo le dà àireamh: bidh “(1.2)” a' ciallachadh “Rann 1, sreath 2”.

⁸⁵ M.e. earbsachd, deagh-bheus agus seasmhachd, a chithear coltach ri neart a' chluarain ge be dè cho dona is a tha an t-side.

⁸⁶ Derick S. Thomson, *Alasdair Mac Mhaighstir Alasdair – Selected Poems* (Edinburgh: Scottish Gaelic Texts Society, 1996), 105.

'S leis clòimh tha cho maoth gheal ri faoileag na tràigh,
'S barr-ghuchdan cho chiùin-ghorm ri sùilean mo ghràidh. (2.3–4)

Anns na sreathan seo, tha am bàrd a-mach air bòidhchead agus air gaol, agus bhiodh an dà fheart iomchaidh do bhith a' smaointinn mun dùthaich. Le bhith a' cleachdadh seis-riochdachadh, gheibh am bàrd an cothrom Alba a mholadh, agus nì e sin gu h-eaconamach tro thuairisgeul mun chluaran.

Am measg nan òran le Eòghann MacColla a chaidh fhoillseachadh mar “Òrain Ghaoil”, chithear dàn no dhà aig am bi prìomhachas caran eadar-dhealaichte ris an tìotal sin. A rèir coltais, 's e cuireadh do chuspair gaol an neach-aithris a bhios ann an “Iseabal, an Tig Thu 'n Ghàidhealtachd?”.⁸⁷ Thèid a thairgse le fear a dh'fheuchas ri coltas tarraingeach a chur air an àite – i. “Taobh Loch Fìne” (Sèist, sreath 3) – gus an tig Iseabal seo còmhla ris. Cleachdaidh am bàrd iomhaighean nòsail mun àite mar sheis-riochdachadh air a' bheatha a bhios an neach-aithris a' moladh. Canaidh e gum bi “blàth-dhachaigh” (1.3) aca ann an “tìr mòr-bheannach nan Gàidheal” (1.4), a' ceangal na tìr ri a beanntan (a tha mòr, mar a bhios iad gu tric san dualchas) agus ris na daoine a tha a' fuireach innte. Nì e sgaradh eadar air an dàrna làimh “cuairt sa bhaile” (2.1) a tha “glè mhath” (2.1) agus air an làimh eile “an doire geugach” (2.2) no “'n gleann gorm” (2.3). Ged a bhios am baile math, air an dùthaich bidh “fàile 'n fhraoich” (2.4), seach a-mhàin adhar fionnar, a' toirt air an àite a bhith “slàinteil” (2.4). Tha am fraoch bitheanta sa Ghàidhealtachd, agus canaidh am bàrd gun dèan e math do shlàinte nan daoine. Cho math ri lèirsinn air na seallaidhean bòidheach am measg bheanntan, dhoire is ghleann, agus fàile an fhraoich a tha fallain, cumaidh am bàrd air le tuairisgeul claisneachd, is e a' dèanamh iomradh air “caireall bòidheach” (3.2) an smeòraich, “fàilt” bho uiseagan (3.4) agus ceòl “bho phìob nan dlùth-phong” (4.2). 'S dòcha gur e òran gaoil a th' anns an dàn seo, ach gu deimhinn 's e òran molaidh a th' ann a chleachdas seis-riochdachadh gus spèis don tìr a chur an cèill.

Chan eil ach glè bheag de thalamh àrd ann an Tiriodh, far an do dh'fhuirich Iain MacGill-Eain fad a bheatha. Tha trì chnuic bheaga anns a' cheann an iar, ach sa mhòr-chuid chan eil ann ach machair agus mòine rèidh.⁸⁸ Mar sin dheth, bidh e sàbhailte a ràdh nach robh am bàrd a' cur earbsa ann an seallaidhean a bha bitheanta mu thimcheall air nuair a chleachd e an coimeas-cainnt seo gus tuairisgeul bàta ann an “Calum Beag” a dhealbhadh:⁸⁹

Mar fhiadh anns a' bhùireadh air chùl nam beann fuara
A' dìreadh ri uchd garbhlaich 's an sealgair ga ruagadh (17.1–2).

Thèid a thuigsinn gun robh comas sgrìobhaidh agus leughaidh aig MacGill-Eain, an dà chuid sa Bheurla agus sa Ghàidhlig, agus mar sin chan urrainnear a dhol às àicheadh gum b' urrainn dha an iomhaigh seo a thogail às a' bhàrdachd sgrìobhte. Ach tha e cinnteach cuideachd gun robh e air a bhogadh ann an dualchas beul-aithrise, agus mar sin gu bheil e nas coltaiche gun tàinig i às an tùs sin – às na h-òrain a chluinneadh e. Mar sin dheth, mar a chithear ann an saothair corra bhàird eile, 's e seis-riochdachadh a thèid a chleachdadh ann an abairt mar “beanntan fuara”. Chan e iomhaigh nuadh no thoinnte a th' innte is am bàrd a' dèanamh coimeas eadar bàta agus fiadh, ach leis an t-seis-riochdachadh bheir e a-steach co-cheangal smuaintean às an dualchas air an robh an luchd-èisteachd co-aimsireil air fad eòlach, a' beantainn ri gaisgeachd agus uaisleachd.

Mìr-riochdachadh

Dìreach mar nach bi mòran diofar eadar coimeas-cainnt agus dealbh-cainnt ann am bàrdachd Ghàidhlig, 's ann a tha mìr-riochdachadh dlùth ri seis-riochdachadh. Ach 's e seis-riochdachadh a th' ann am “beanntan”, mar eisimpleir, air sgàth 's gu bheil iad ceangailte ri faireachdainnean mun Ghàidhealtachd – m.e. an cianalas a bhios aig cuid a tha air falbh bhon dachaigh; 's e seis-

⁸⁷ MacColla, *Clàrsach*, 101.

⁸⁸ “In the west also are the island's three small hills - their stature greatly enhanced by the flatness from which they rise.” <https://www.walkhighlands.co.uk/islands/tiree.shtm>. 'S e an cnoc as àirde dhiubh sin Beinn Haoidhinis, 141 m (463 tròighean).

⁸⁹ Cameron, *Na Bàird Thirisdeach*, 143.

riochdachadh a th’ anns a’ chluaran oir anns an dualchas tha e ceangailte ri beachdan mu ghaisgeachd nan Gàidheal. Ach, ann am mìr-riochdachadh, cleachdar pàirt airson rudeigin slàn, agus mìnichidh Máire Ní Annracháin gum faicear seo ann am bàrdachd Ghàidhlig an t-seachdamh linn deug mar phàirt den chòd molaidh:⁹⁰

Synecdoche, by means of which the poet lists at great length the various attributes, moral and physical, of the hero, the admired woman, or the place, is the fundamental building block of the tradition of praise poetry.

Cluinnear mac-talla a’ “chòd molaidh” ann am bàrdachd baile an naoidheamh linn deug.⁹¹ ’S e Ailean an Rids fear de na bàird a chleachd an cleas seo mar mhìr-riochdachadh caran tric anns an t-saothair aige. Mar eisimpleir, ’s e aithris air buadhan pearsanta – gu tric le sruthadh buadhaireach – a tha air fear de na feartan a nochdas gu tric ann am bàrdachd molaidh.⁹² Chithear an dearbh rud ann an “Òran do dh’Alasdair mac Aonghais ’ic Mhuirich”:⁹³

Fear àrd a’ chùil bhàin a b’ fheàrr nàdar fon ghrèin (2.2)

agus a-rithist ann an “Catrìona ni’n Dùghail” (“dìleas” (3.11), “laghach” is “fialaidh” (3.13));⁹⁴ agus “Aonghas Camshron, an t-Ìleach” (“beusach, bòidheach” (5.4)).⁹⁵

Cleachdaidh Iain Caimbeul mìr-riochdachadh anns “An Gàidheal an Tìr Chèin a’ Moladh Tìr a Dhùthchais”, is e ri sruthadh buadhaireach a sheallas buadhan pearsanta nan daoine a tha ceangailte ris an àite:⁹⁶

’S i siud an dùthaich a thog na fiùrain,
Bha gaisgeil, cliùiteach, bha iùlmhor, treun, (8.1–2).

Anns an òran molaidh “Lines to J. C. MacNiven, Esq., Manchester”, nì an t-aon bhàrd iomradh air sloinntearachd cuspair an dàin tro ìomhaigheachd craoibhe:⁹⁷

Siud a’ choill’ a chinn gun chrionach,
Fìne uasal chloinn Mhic Nìen; (1.1–2)

’S e sruthadh buadhaireach a chleachdas Iain MacPhàidein ann an “Òran don Bhan-rìgh”, mar an ceudna a’ cur a’ chòd molaidh ann an inntinn an luchd-èisteachd, agus a’ ceangal cuspair an dàin ri buadhan pearsanta san dualchas:⁹⁸

Bu mhaighdeann bheusach bhanail thu,
Bu chèile ghaolach cheanalt’ thu, (6.1–2).

⁹⁰ Ní Annracháin, “Metaphor”, 164.

⁹¹ John MacInnes, “The Panegyric Code in Gaelic Poetry and its Historical Background” ann am MacInnes, *Dùthchas nan Gàidheal: Selected Essays of John MacInnes*, deas. Michael Newton, 265–319 (Edinburgh: Birlinn, 2006); agus Black, *An Lasair*, 525–527.

⁹² Faic “Personal Endowments and Social Roles”, Black, *An Lasair*, 525.

⁹³ Rankin, *As a’ Bhràighe*, 72.

⁹⁴ Rankin, *As a’ Bhràighe*, 80.

⁹⁵ Rankin, *As a’ Bhràighe*, 86.

⁹⁶ Campbell, *Poems*, 12.

⁹⁷ Campbell, *Poems*, 50.

⁹⁸ John MacFadyen, *An t-Eileanach* (Glasgow: Archibald Sinclair, 1890), 118. Nithear iomradh air sreathan bàrdachd san leabhar seo le dà àireamh: bidh “(6.1)” a’ ciallachadh “Rann 6, sreath 1”.

Bho sheasamh boireannaich ann am “Mo Ghaol an t-Uasal”, molaidh neach-aithris MhicPhàidein “fùran” (1.1), is e na beachd-se sgileil ann a bhith a’ làimhseachadh bàta, mar a bhios cuspairean nan òrain molaidh san dualchas:⁹⁹

Stiùireadair sgoth chaoil thu,
 Cho math ’s thèid troimh na caoiltean,
 ’S nuair thèid an long na h-aodach
 Gur deas mo laoch na crannagaibh. (4.1–4)

B’ urrainnear eisimpleirean a thoirt a-steach bho cha mhòr a h-uile gin de na bàird air an dèanar sgrùdadh an seo, ach seallaidh na tha shuas gun tèid mìr-riochdachadh agus seis-riochdachadh a chleachdadh leotha feuch an dùisgear smuaintean às an dualchas ann an inntinn an luchd-èisteachd. Agus, a-rithist, tachraidh seo a dh’aon ghnòthach gus an cuirear gu feum co-cheangal smuaintean a tha freagarrach do chuspair a’ bhàird.

Co-cheangal Smuaintean

Chaidh iomradh a dhèanamh mar-thà air co-cheangal smuaintean oir obraichidh an dà chuid seis-riochdachadh agus mìr-riochdachadh le bhith a’ ceangal smuaintean ann an inntinn an luchd-èisteachd. Ach thèid smuaintean a cheangal le bàird ann an dòighean eadar-dhealaichte riutha sin cuideachd, mar a chithear ann an saothair Iain MhicLachlainn.

’S e “a chuilein mo rùin” (1.1) a chuireas an neach-aithris air a’ phàiste ann an “Do Leanabh” leis “an Dotair Ruadh” Iain MacLachlainn. Bheir an gairmeachas seo a-steach smuaintean mun tutaig a tha ceangailte ri cuid de na ciadfathan: lèirsinn, gu follaiseach, cho math ri suathadh san t-seagh ’s gum bi a leithid de chreutair a’ toirt air duine a bhith airson a shlìobadh no a chaidreabh na ghàirdeanan.¹⁰⁰ A thuilleadh air sin, cuiridh beathach so-leònte mar sin impidh air daoine a bhith ga dhìon, agus ’s ann a bhios an co-cheangal smuaintean seo iomchaidh do leanabh.

Ann an dàn eile a rinn an t-aon bhàrd, “Òran: ‘Ged a tha mi ’n-nochd sa chòisridh’”, seallaidh dealbh-cainnt agus coimeas-cainnt faireachdainn an neach-aithris mu a “leannan” (9.1).¹⁰¹

Lasadh mo chridhe le gràdh dhut
 Nuair a nochdadh tu air faire;
 ’S tu cho geal ri cobhair sàile
 Tigh’nn gu tràigh air bhàrr na tuinn. (10.1–4)

Bheir an dealbh-cainnt “lasadh” co-cheangal smuaintean ri dealasachd leis, ach a thuilleadh air sin bidh blàths cudromach do dhuine sam bith, is e a’ toirt cofhurtachd a-steach, mar a bhios an neach-aithris an dòchas gu bheil faireachdainnean blàth is cofhurtail a’ ghaol gu bhith leis-san. Ach chan eil na co-cheanglaichean a bhios aig a’ choimeas-cainnt cho simplidh.

Tha e cumanta ann an dàn gaoil boireannaich a bhith “geal”, agus sin gun teagamh a’ dèanamh iomradh air an craiceann ach, a thuilleadh air sin, bheir e an cothrom dhan luchd-èisteachd smuaintean a bhith aca a thaobh òigheachd agus deàrrsadh a thaobh deagh caractair no a thaobh cliùtha gun smal. Gidheadh, gu litireil nithear “cobhair sàile” le buaireadh na mara agus nì sin iomradh air cho claidhte troimh-a-chèile ’s a tha an neach-aithris, is e air falbh bho a leannan, “anns a’ Ghalltachd” (11.2) “rè a’ gheamhraidh” (11.1). Ann an “tùs an t-samhraidh” (11.3), ge-tà, tillidh e ach am faic e “anns na glinn” (11.4) i, agus ’s e seis-riochdachadh a tha seo, a nì co-cheangal smuaine ris a’ Ghàidhealtachd, ris an dachaigh aca, ri fasgadh agus ri sonas. Seallaidh seo dealasachd an neach-aithris a bhith a’ tilleadh, agus seallar leis an aon iomhaigh gu bheil e cinnteach gun tachair seo, oir

⁹⁹ MacFadyen, *An t-Eileanach*, 1; agus faic m.e. an sgioba ann am “Birlinn Chlann Raghnaill” (Thomson, *Alasdair*, td.132, sreathan 1680–1813), no Ailean Mùideartach ann an “Tha Tighinn Fodham Èirigh” (Black, *An Lasair*, td.48, sreath 28).

¹⁰⁰ Thathas a’ tuigsinn nach còrd coin ris a h-uile duine.

¹⁰¹ Gillies, *MacLachlan*, 14.

bidh an “cobhar sàile / Tighinn gu tràigh air bhàrr na tuinn” (10.3–4). ’S ann a tha an tachartas nàdarra seo do-sheachanta, mar a bhios fios aig gach neach-èisteachd. Mar sin dheth, ’s e ìomhaigh ìomadh-fhillte a th’ anns a’ choimeas-cainnt seo, le co-cheangal smuaintean na chois. Cuiridh i an cèill beachd an neach-aithris mu nàdar a’ bhoireannaich, cho mì-thoilichte ’s a tha e gu bheil iad dealaichte bho chèile fad greis, agus cho deimhinn ’s a tha e mu na tha gu bhith a’ tachairt san àm ri teachd.

’S iad coimeas agus seis-riochdachadh an dà ghnè ìomhaigh as bitheanta ann am bàrdachd baile an naoidheamh linn deug, ach cleachdar corra sheòrsa eile aig amannan a lethid saobh-chiall nàdair, frith-bharail agus gearr-fhacal. Chan eil rùm gu leòr an seo airson eisimpleirean dhiubh sin.

Dlùth-sgrùdadh air Dàn air Fad

Mar eisimpleir air na feartan a nochdas ann am bàrdachd baile, nithear a-nis dlùth-sgrùdadh air “Fàilte don Eilean Sgitheanach”, a tha air fear de na h-òrain as ainmeile a rinn Niall MacLeòid.¹⁰² ’S e òran molaidh a th’ ann, agus ’s e an t-eilean fhèin cuspair an dàin.

A’ coimhead air an structair an toiseach, chithear gun cleachdar gairmeachas sa chiad thrì rannan, agus an neach-aithris a’ bruidhinn gu dìreach ris an eilean; san ath dhà rann ’s e muinntir an eilein air a bheil e a-mach. Ach bheir an siathamh rann atharrachadh, agus anns a’ chòrr tha e soilleir gur e dàn mu bhuidh nam Fuadaichean air an eilean a th’ ann.

’S e dealbh fiadhaich den àite a gheibhear aig toiseach an dàin. An taca ri ìomadh òran a mholas àite le bhith ag ràdh cho brèagha ’s a tha na seallaidhean anns a’ Chèitean, cleachdaidh an gairmeachas ris an eilean seo an t-ùrlar nòsail ann an eadar-sgaradh sam bi sìde a’ gheamhraidh a’ còrdadh ris an neach-aithris. Nochdaidh na beanntan “sùghmhor” (1.3) mar sheis-riochdachadh, is iad mòr, làidir, le tòrr susbaint annta, agus tha a’ bheatha fhathast nam measg is i air a riochdachadh le beathach, “am meann” (1.4). Chithear dealbh mac-meanmnach den sgrìos a nì na siantan air na coilltean beaga, a bhios “air a rùsgadh gu bonn” (1.8) leotha. Thèid coimeas a dhèanamh eadar na beanntan agus leòmhan (2.2), nach tèid a lorg ann an àite sam bith eile san dùthaich, agus seallaidh seo cho annasach agus fiadhaich ’s a tha an t-àite. Nochdaidh coimeas-cainnt eile san ath rann, far am faicear oirean an eilein mar “challaid” (3.2) – crìoch no cnap-starra a chumas coigrich a-mach. Aig a’ bhonn, chan fhaicear uillt bhrèagha a bhios a’ dèanamh fuaim aighearach, ach bidh “srùlaichean gruamach” (3.6) “A’ toirt nuallain air tràigh” (3.8). ’S e dealbh a chuireas cuideam air neart agus air a’ ghruamachd a sheallas gaisgeachd, seach air bòidhchead.

A rèir coltais, ’s ann às an neart seo a thàinig “na gaisgich / A dh’àraich do ghlacan” (4.2), mar gun robh iad air fàs a-mach às an talamh fhèin. Cuiridh seo ann an inntinn an luchd-èisteachd smuaintean a thèid air ais gu creideamh nam pàganach mun cheangal eadar am fearann agus na daoine dham buin e no eadar na daoine agus am fearann dham buin iad. Leanaidh an neach-aithris air le gnàthasan eile, an turas seo ceangailte ris a’ chòrr molaidh: bhiodh na laoich a dh’ainmichear an sàs ann an sealgaireachd, len “cuilbheirean glana” (4.6) agus “miol-choin” (4.7), agus bhiodh iad làidir gaisgeil an-còmhnaidh anns “a’ bhatail” (5.2). Ach tòisichidh am pìos seo – an dà rann mu na daoine a tha air a bhith cho tapaidh san àm a dh’fhalbh – le clisgear agus le ceist ùrlabhairteach: “O! càit eil na gaisgich ...?” (4.1). Mura h-eil iad mun cuairt, tha iad air falbh, agus ’s e seo an duilgheadas a bhios na laighe aig cridhe an dàin.

Seallar an t-atharrachadh a tha air tighinn air an àite bho na h-amannan sin le “Ach” (6.1) aig toiseach an t-siathamh rann. Chithear gu bheil na “fàrdaichean” (6.1) a-nise falamh, agus an dà chuid iad fhèin agus a’ “g[h]aisge” (6.3) a bh’ aig na daoine a-nise marbh, mar a sheallar leis a’ chaomh-ràdh nòsail “Nan cadal fon fhòd” (6.4). Ann an saobh-chiall nàdair, bidh a’ ghaoth “gan caoidh” (6.7) “Le h-osnaidhean gruamach” (6.6), agus cruthachaidh am buadhair “gruamach” an seo smuaintean cianail a tha gu tur eadar-dhealaichte ris an fheadhainn a thig bho na “srùlaichean gruamach” (3.6) a sheallas gaisgeachd an eilein.

¹⁰² Meg Bateman, *Bàird Ghleann Dail* (Edinburgh: John Donald, 2014), 22. Nithear iomradh air sreathan bàrdachd san leabhar seo le dà àireamh: bidh “(1.3)” a’ ciallachadh “Rann 1, sreath 3”.

Le ceist ùrlabhairteach eile, tionndaidh am bàrd am fòcas a dh'ionnsaigh an neach-aithris fhèin, is e a' faighneachd càit' an deach "gach sòlas" (7.1) a bh' aige na òige. Le sin, tuigidh an luchd-èisteachd gu bheil e air a bhith an sàs gu pearsanta anns na h-atharrachaidhean a tha air tighinn air an eilean. Tha "companaich [a] eòlais" (7.5) bhon àm sin a-nis "Air am fuadach" (7.6), agus tuigear gu bheil am bàrd a-mach air a' bhuidhe a thug na Fuadaichean air muinntir an àite. Le dealbh-cainnt sìnte nòsail san cleachdar seis-riochdachaidhean air am biodh an luchd-èisteachd eòlach, cuiridh an neach-aithris an cèill na tha seo a' ciallachadh dhàsan agus dhaibh uile: nuair a bha e òg, bhiodh na sòlais a bha aige a' toirt "meal às na ròsan" (7.3), ach a-nis tha "na ròsan gun bhlàth" (7.8).

Mar a thachras aig toiseach an t-siathamh rainn, tòisichidh rann a h-ochd le "Ach", agus a-rithist comharraichidh seo caochladh anns an t-sruth smuaine. Tha an t-eilean fhathast a' còrdadh ris an neach-aithris, a nì iomradh air a "ghleanntan" (8.1), a "shrathan" agus a "bheanntan" (8.2), is iad na h-eileamaidean a cheanglaich e na bu tràithe ri gaisge nan daoine. Ma tha dòchas ann, mar gum b' eadh, tha e stèidhichte air cho tapaidh 's a tha an t-eilean. Cleachdaidh am bàrd feartan daonna nuair a nì e gairmeachas air an eilean a-rithist: tha "ciabhagan" (8.5) air, agus "srònagan" (8.6), agus tha "coireal" (8.7) a' sealltainn gu bheil guth làidir aige – 's dòcha fuaimean na mara agus na sìde. Canaidh e cuideachd gu bheil e measail air an eilean ("s caomh leam ..." 8.1), agus gur e a chlann ("do mhacaibh", 9.2) a th' ann am muinntir an àite. Aig an deireadh, tha samhlaidhean air an t-siorraidheachd ann a tha ceangailte ris an eilean agus cho gaisgeach 's a tha e: bidh "siaban na mara / a' bualadh air carraig" (9.5–6) gu fiadhaich agus san fharsaingeachd bhiodh daoine ag aontachadh gur ann buan a bhiodh "an talamh" (9.3).¹⁰³ Fhad 's a mhaireas an t-eilean, le a ghruamachd, le a neart agus le ghaisge, fiù 's ma thachras mì-cheartasan a leithid nam Fuadaichean, bidh dòchas ann.

Cuiridh am bàrd seis-riochdachaidhean cumanta gu feum, ach le eadar-sgaradh ris an àbhaist, oir seallaidh iad cruas agus fiù 's an-ìochd seach bòidhchead. Ged as e dàn mu na Fuadaichean a th' ann, thig teachdaireachd dhòchasach am follais gu bheil muinntir an àite calma treun air sgàth 's gun tug iad a-steach nan spiorad lùths an eilein far an d' fhuair iad an àrach. Taisbeanaidh dlùth-sgrùdadh grunn innealan litreachail a dh'obraicheas còmhla gus sin a chur an cèill, agus le eòlas air rannaigheachd-dùthchais tuigear gun cleachdar na h-abairtean nòsail, air am faodadh cuid "*clichéan*" a chur mar ainm, gus ceangal a dhèanamh eadar an luchd-èisteachd, an dualchas agus an tìr, ach am bi dòchas aca.

San Dealachadh

Chan i argamaid an uilt seo gun robh nua-bhàird an fhicheadamh linn ceàrr nan amasan no nan cuid saothrach: thagh iad rathad eadar-dhealaichte ris na bàird baile, nach robh ceàrr nas motha. Ma nochdas *clichéan* san t-saothair aca, tha adhbhar ann air an son – adhbhar a tha ceangailte ris an t-seòrsa ìomhaigheachd a chleachdas iad. Mar a sheallas rannaigheachd-dùthchais, tha an ìomhaigheachd seo stèidhichte air samhlaidhean a thig à ghnàth-eòlas coitcheann na coimhearsnachd, agus mar sin dùisgidh i co-cheanglaichean smuaintean a thig às an dualchas anns a bheil an dà chuid an neach-gnìomhaidh agus an luchd-èisteachd an sàs.

Anns an nobhail *Deireadh an Fhoghair* le Tormod Caimbeul, thig an teachdaireachd am bàrr gum bu chòir do na Gàidheil a bhith moiteil às an dùthchas aca, a' gabhail a-steach na h-àrainneachd, a' chàinain, na dùthcha agus an dualchais.¹⁰⁴ Mar an ceudna, an àite a bhith a' meas bàrdachd baile le slatan-tomhais ceàrra a' mhòr-chultair, ma nithear dlùth-sgrùdadh air a' bhàrdachd mar a tha i, a' cumail rannaigheachd-dùthchais an cuimhne, chan eil adhbhar ann nach neartaich seo misneachd nan daoine ann an cultar nan Gàidheal.

¹⁰³ 'S dòcha gun cuir seo *impossibilia* à saothair Bhurns ann an inntinn an luchd-èisteachd: "Till aa the seas gang dry, my dear, / And the rocks melt wi the sun" ("A Red Red Rose", sreathan 9–10, ann an Kinsley, *Burns*, 582).

¹⁰⁴ Tormod Caimbeul, *Deireadh an Fhoghair* (Dùn Èideann: Chambers, 1979).

Sanas Briathar: Gàidhlig–Beurla

aithris	<i>narrative</i>
ath-aithris	<i>repetition</i>
bàrdachd-dùthchais	<i>ethnopoetry</i>
caomh-ràdh	<i>euphemism</i>
caractar	<i>persona</i>
ceist ùrlabhairteach	<i>rhetorical question</i>
co-cheangal smuaintean	<i>association of ideas</i>
coimeas-cainnt	<i>simile</i>
cumadh	<i>form (of poem)</i>
dealbh-cainnt	<i>metaphor</i>
dealbh-cainnt sìnte	<i>extended metaphor</i>
eòl-ainm	<i>kenning</i>
frith-bharail	<i>antithesis, paradox</i>
gairmeachas	<i>apostrophe (ie. direct address)</i>
geàrr-fhacal	<i>pun</i>
glutranadh	<i>padding</i>
ìomhaigheachd	<i>imagery</i>
meadarachd	<i>metre</i>
mìr-riochdachadh	<i>synecdoche</i>
pearsa	<i>person (in grammar, 1st etc.</i>
pearsanachadh	<i>personification</i>
rannaigheachd	<i>versification</i>
rannaigheachd-dùthchais	<i>ethnopoetics</i>
reim	<i>register</i>
ruitheam	<i>rhythm</i>
samhla	<i>symbol</i>
samhlachas	<i>symbolism</i>
samhlachail	<i>figurative</i>
saobh-chiall nàdair	<i>pathetic fallacy</i>
seis-riochdachadh	<i>metonymy</i>
sruthadh buadhaireach	<i>adjectival serialisation</i>
structair	<i>structure</i>
tràth	<i>tense</i>
tròp	<i>trope</i>
ùrlar	<i>motif</i>

Liosta nam Bàrd: Breith agus Bàs

Ailean an Rids 1794–1868
 Iain MacLachlainn 1804–1874
 Eòghann MacColla 1808–1898
 Màiri Mhòr 1821–1898
 Iain Caimbeul 1823–1897
 Iain MacGill-Eain 1827–1895
 Dòmhnall MacEacharn 1836–1908
 Niall MacLeòid 1843–1913
 Iain MacPhàidein 1850–1935
 Calum MacPhàrlain 1853–1931

Clàr-leabhraichean

- Bateman, Meg. *Bàird Ghleann Dail*. Edinburgh: John Donald, 2014.
- Black, Ronald. *An Tuil*. Edinburgh: Polygon, 2002.
- Black, Ronald. *An Lasair*. Edinburgh: Birlinn, 2001.
- Brooks, Cleanth. *The Well Wrought Urn: Studies in the Structure of Poetry*. New York: Harcourt Brace, 1947.
- Byrne, Michel. Lèirmheas air *Tuath is Tighearna*, le Donald E. Meek. *Scottish Gaelic Studies* XXI (2003), 277.
- Caimbeul, Tormod. *Deireadh an Fhoghair*. Dùn Èideann: Chambers, 1979.
- Cameron, Hector. *Na Bàird Thirisdeach*. Stirling: The Tìree Association, 1932.
- Campbell, John. *Poems*. Edinburgh: MacLachlan and Stewart, 1884.
- Eliot, Thomas Stearns. *Selected Poems*. London: Faber and Faber, 1970.
- Foley, John Miles. "Word-Power, Performance and Tradition." *Journal of American Folklore* 105 (1992): 275–301. <https://www.jstor.org/stable/pdf/541757.pdf>.
- Foley, John Miles. "The Implications of Oral Tradition." Ann an *Oral Tradition in the Middle Ages*, deasaichte le W. Nicolaisen, 31–57. New York: Medieval and Renaissance Texts and Studies, 1995.
- Foley, John Miles. *How to Read an Oral Poem*. Urbana: University of Illinois Press, 2002.
- Frye, Northrop. *Anatomy of Criticism*. London: Penguin, 1990.
- Gillies, H. C. *The Gaelic Songs of the Late Dr. MacLachlan, Rahoy*. Glasgow: Archibald Sinclair, 1880.
- Howieson, Iain G. "Bàrdachd Baile an Naoidheamh Linn Deug – Ath-mheasadh". Tràchdas PhD gun fhoillseachadh, Oilthigh Ghlaschu, 2021. <https://pure.uhi.ac.uk/en/studentTheses/bàrdachd-baile-an-naoidheamh-linn-deug-ath-mheasadh>.
- Hymes, Dell. "Ethnopoetics, Oral-Formulaic Theory, and Editing Texts." *Oral Tradition* 9/2 (1994): 330–370. https://journal.oraltradition.org/wp-content/uploads/files/articles/9ii/9_hymes.pdf.
- Jason, Heda. *Ethnopoetry*. Bonn: Linguistica Biblica, 1977.
- Kinsley, James (deasaiche). *Burns: Poems and Songs*. London: Oxford University Press, 1971.
- Leitch, Vincent B. *Literary Criticism in the 21st Century*. London: Bloomsbury, 2015.
- Lord, Albert B. *The Singer of Tales*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960.
- Mac a' Ghobhainn, Iain. "Ath-sgrùdadh 10: Bàrdachd Màiri Mhòr nan Òran." *Gairm* 132, (Am Foghar 1985): 321–27.
- MacAmhlaigh, Dòmhnall. *Nua-bhàrdachd Ghàidhlig*. Edinburgh: Canongate, 1995.
- Mac a' Phearsain, Iain S. "Sa Choille Ghruamaich: Ceist Cuideachd, Cainnt is Cèilidh." *Transactions of the Gaelic Society of Inverness* LXIV (2004–06): 255–272.
- Mac a' Phearsain, Iain S. "Like a Peeling on the Water: Songs of Dislocation and Displacement in the Prince Edward Island Context." *Scottish Gaelic Studies* 23 (2007): 179–200.
- Mac a' Phearsain, Iain S. "Discontented Donald and compatriots: A three-part Scottish-Gaelic flyting from the margins of the Canadian North-West." Ann an "*What COUNTRY'S THIS? AND WHITHER ARE WE GONE?*", deasaichte le J. Derrick McClure, Karoline Szatek-Tudor agus Rosa E. Penna, 162–84. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2010.
- MacColla, Eòghann. *Clàrsach nam Beann* (an treas clò-bhualadh). Glasgow: Archibald Sinclair, 1886. [Archivehttps://archive.org/details/clarsachnambeann00macc](https://archive.org/details/clarsachnambeann00macc).
- Macdonald, John Angus. *Òrain Dhòmhnail Ailein Dhòmhnail na Bainich*. An Gearasdan: Comuinn Eachdraidh nan Eilean mu Dheas, 1999.
- MacEacharn, Dòmhnall. *Am Fear-Ciùil*. Dùn Èideann: Iain Grannd, 1910.
- MacFadyen, John. *An t-Eileanach*. Glasgow: Archibald Sinclair, 1890.

- MacilleDhuibh, Ragnall. “Sàr bhàrd mara, sàr bhàrd buntàta – agus sàr bhàrd.” Lèirmheas air *Bàird Ghleann Dail*, le Meg Bateman. *The Scotsman*, 18.02.2015.
- MacInnes, John. “Gaelic Poetry in the Nineteenth Century”. Ann an *Dùthchas nan Gàidheal: Selected Essays of John MacInnes*, deasaichte le Michael Newton, 357–379. Edinburgh: Birlinn, 2006.
- MacInnes, John. “The Panegyric Code in Gaelic Poetry and its Historical Context”. Ann an *Dùthchas nan Gàidheal: Selected Essays of John MacInnes*, deasaichte le Michael Newton, 265–319. Edinburgh: Birlinn, 2006.
- MacLeod, Donald John. “Twentieth Century Gaelic Literature.” Tràchdas PhD gun fhoillseachadh, Oilthigh Ghlaschu, 1969.
- MacPhàrlain, Calum. “Bàrdachd an Latha ’n Diugh.” Ann an *Guth na Bliadhna V* (1908), 311–34.
- Macpherson, James. *The Poetical Works of Ossian*. Air a chlà-bhualadh leis an Ex-classics Project, <https://www.exclassics.com/ossian/ossintro.htm>, 2009.
- Meek, Dòmhnall E. *Màiri Mhòr nan Òran*. Dùn Èideann: Scottish Academic Press, 1998.
- Meek, Donald E. *Caran an t-Saoghail*. Edinburgh: Birlinn, 2003.
- Meek, Donald E. “The World of William Livingston.” Ann an *A Land that Lies Westward: Language and Culture in Islay and Argyll*, deasaichte le J. Derrick McClure, John M. Kirk agus Margaret Storrie, 123–148. Edinburgh: John Donald, 2009.
- Meek, Donald E. “Gaelic Literature in the Nineteenth Century.” *Passages from Tìree* (blog). 30.03.2013. <http://meekwrite.blogspot.co.uk/2013/03/nineteenth-century-gaelic-studies.html>.
- Ní Annracháin, Máire. “Metaphor and Metonymy in the Poetry of Màiri nighean Alasdair Ruaidh.” Ann an *Fil súil nglais – A Grey Eye Looks Back – a Festschrift in Honour of Colm Ó Baoill*, deasaichte le S. Arbuthnot agus K. Hollo, 163–74. Ceann Drochaid: Clann Tuirc, 2007.
- Parry, Milman. *The Making of Homeric Verse: The Collected Papers of Milman Parry*. Oxford: Oxford University Press, 1971.
- Rankin, Effie. *As a’ Bhràighe*. Sydney, Nova Scotia: Cape Breton University Press, 2005.
- Richards, I.A. *Principles of Literary Criticism*. London: Routledge, 2001.
- Ros, Uilleam. *Òrain Ghàidhealach*. Edinburgh: Oliver and Boyd, 1937.
- Thomson, Derick S. *An Introduction to Gaelic Poetry*. New York: St Martin’s Press, 1974.
- Thomson, Derick S. *The Companion to Gaelic Scotland*. Glasgow: Gairm, 1994.
- Thomson, Derick S. *Alasdair Mac Mhaighstir Alasdair – Selected Poems*. Edinburgh: Scottish Gaelic Texts Society, 1996.
- Watson, George. *The Literary Critics*. Harmondsworth, Middlesex: Penguin, 1963.
- Watson, William J. *Bàrdachd Ghàidhlig*. Inbhir Nis: An Comunn Gàidhealach, 1976.